

75.1719.

K61.543
2

„მწუვესი“-ს რედაქციის გამოცემა.

სასარგებლო ღარიგება

ვეფხისტკაობაჲ.

მედვენილი რაფიულ ჩინლაძისაგან.

დამბეჭდილი
კ. თ. შ.
ლაშვასიძე

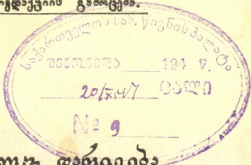
БУТАИСЬ

Типография редакция журнала «Пастыръ».

1894

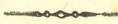
„მწევესი“-ს რედაქციის გამოცემა.

სასარგებლო დაწიგება

მეფუტკრეობაჲ.

შედგენილი რაფიელ ჩისლაძისაგან.

ქუთაისი
სტამბა „მწევესი“-ს რედაქციისა.
1894

ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა

საქართველოს მთავრობის ბრძანებით

საქართველოს მთავრობის ბრძანებით

საქართველოს მთავრობის ბრძანებით

Дозволено цензурою. г. Тифлисъ 20 Августа, 1894 года.

საქართველოს მთავრობის ბრძანებით

საქართველოს მთავრობის ბრძანებით

საქართველოს მთავრობის ბრძანებით

საქართველოს მთავრობის ბრძანებით

ს ა რ ჩ მ ვ ი.

1936
1937

K 61.543
62

	გვერ.
1) რისგან შესდგება ფუტკრის გუნდი ანუ ნაყარი	1
მონაფარი	5
მუშა ფუტკარი	5
განსაწმენდელი და ბინის დასასწაველი ნაფარ ღობა	8
ყრა	9
ფუტკრების გარჯილობა	11
ფუტკრების სიუფთავე	12
თაფის თაფის დაცვა ფუტკრებისაგან	13
ქურდობა ფუტკრებში	14
ფუტკრის წებო	16
გრძობანი ფუტკრისა	—
საზრდო ფუტკრებისა	17
თაფლის წყარონი	19
2) შინაგანი შენობასკისა და მუშაობა ფუტკრებისა	20
ა) ადამყოფობა ფუტკრებისა	23
ბ) მყაყა	—
ფაღარათი	26
ფონის შეუძლებელობა	28
ფუტკრების მტერი, ბურწა	29
მწიფობელა	30
მესკია	31
ფუტკრის ტილი	—

ს ა რ ჩ მ ვ ი
ბ ი ბ ლ ი თ ე კ ა

«დღის ამერიკელებს შერთებულ შტატებში ჰყავსთ 300,000 (სამასი ათასი) მეფუტკრე, რომლებ-შორის მრავალი სცხოვრებენ მხოლოდ მეფუტკრეობით».

«ამდენი მეფუტკრეებისათვის, არ არის გასაკვირალი, რომ ამერიკაში მრავალი ქარხანა იყოს გამართული სკებისა და ჩარჩოების საკეთებლად. მათ შორის შესანიშნავა — რუტისა. რუტის ქარხანაში ყველაფერი ორთქლის მანქანის საშვალეებით კეთდება, სადაც ას ორიოცდა ათი კაცი მუშაობს დღეში».

ამათზე ჩვენ ძალიან შორს ვსდგევართ, მაგრამ გული არ უნდა გავიტეხოთ და ამ ბოლო დროს მაინც გამოვიღვიძოთ. სულ არარაობას ცოტა სჯობიაო, ნათქვამია; თუ ბევრს ვერ შევიძლებთ, ცოტად მაინც წაებაძოთ დაწინაურებულ ხალხთ.

ამ წიგნის შედგენის მიზანი იყო მიგვეცა მსურველთათვის რამოდენიმე დარიგება მეფუტკრეობისა. შეცდომებზე, იმედია, ძალიან არ გაგვჯავრდებიან და გაგვამხნეებენ უფრო დაკვირვებით მოვიქცეთ. ამ საგნის აღება გაგვაბედღანა ჩვენ გარდა ჩვენი გამოკდილობისა სახელოვანი მეფუტკრეების — ბერლევშია, გრავენგორსტის, ბუტლეროვის, გლაზენაპის, ზუბარიოვის, ღზერჯოანის, ლაიანსის, დადანის, კოვანის, პოტენინის და ანუჩინის სწავლამ და გამოკდილებამ. ამასთან, არ შეგვიძლია დავივიწყოთ ქუთაისელი მეფუტკრე მიხეილ მარეშვი, რომლისაგან ჩვენ მეფუტკრეობაში ბევრი რამ შევიძინეთ.

რ. ჩიხლაძე.

შეცდომათა კასწორება.

გვ.წ.	სტრ.	დაბეჭდალია	უნდა იყოს.
4	20	უეარგისი,	უეარგისი.
4	25	მონაეარი.	მონაეარი,
7	9	ახლებს	ფიქებს
7	9	(ხნიურნი)	(ხნიერნი)
7	24-25	გაგადარჩება	გადაურჩება
12	14	თაფლით საესე	თაფლით საესეს
15	18	ქურდობენ.	ქურდვენ.
15	21	და თუ ქურდები	ქურდები.
16	1	დამობღურები	დამბღურები
20	10	(სარაჭება კერენს)	(სარაჭებს) აკერენ
20	19	ცივ შენობიან	თფილ შენობიან
25	18	სუნიც	სენიც
29	7	უმთაერესი	უმთაერეს
31	4	დაიკერს	და იკერს
33	24	ჩარჩოები	ფიქები
35	16	წახდება	წახდება
36	10	კედლებზე,	კედლებზე.
37	21	ფიქადა	ფიქა და
38	5	ციქებს	ფიქებს

VII

გვერ.	სტრ.	დაბეჭდილია	უნდა იყოს.
38	6	მონავერი ტყუილა,	მონავერი, ტყუილა
38	22	განცმანის	განემანის
39	23	ფიქს	ფიქას
39	24	დადგმაზედცა,	დადგმაზედაც,
46	2	თავი და 'შუაზე	თავის შუაზე
52	22	ფიქის ნაყრით	ფიქის ნაჭრით
58	21	ჩარჩოიანი სკიდგან	ჩარჩოიან რტასკიდგან
59	6	დედოსი მ-ცემა	დედოს მიცემა
59	7	უღედოდ	რომ უღედოდ
62	16	შემოდგომისათვის	შემოდგომისათვის
64	1	მონაყრის	მონავერის
68	2	ნაყრობას	ნაყრობს.
69	10-11	ბალახებია და მომცემი თესლი	ბალახებია.
72	9	გამოჭრილია	გამქრალია.

რისაგან შესდგება ფუტკრის გუნდი ანუ ნ ა უ ა რ ი?

ფუტკრის ნაყარს შეადგენს დედო, მონაფარნი
(მამალი ფუტკრები) და მუშა ფუტკრები.

დ ე დ ო.

დედო განირჩევა მონაფარისა და მუშა ფუტკრი-
საგან მეტად წვეტიანი, ვიწრო და გრძელი ტანით,
აგრეთვე მოგრძო ფეხებით. ის თითქმის ერთი ორად
მეტია დანარჩენ ფუტკრებზე. ფრთები ტანის შედა-
რებით მოკლე აქვს, ფერად შავია, უფრო ხშირად
ყვითელი, ქვემოდამ აქვს წითელი სატყულები. მთე-
ლი ტანი უბრჭყვინავს. როგორც ერთად ერთი,
სრულიად დასრულებული (დამთავრებული) დედალი
ფუტკარი, მხოლოდ მარტო ის სდებს კვერცხებს
სკაში. მას უფრო მოლუნული ისარი (საკბენი იარაღი)
აქვს, ვინემ მუშა ფუტკრებს და ხმარობს მას მხო-
ლოდ თავისავე დების—დედოების წინააღმდეგ. ყრის
ღროს ფუტკრები არ მიუშვებენ ერთმანეთზედ, თო-
რემ მაშინვე მოკლავს ღონიერი დედო უფრო სუსტს
და ახალგაზდას. თვით ბუდეც (სადედოვე), რომელ-

შიაც ის იზრდება, განსხვავდება ფორმით, სიდიდით და მდებარეობით იმ ბუდეებისაგან, რომლებშიაც იზრდება მონაფარი და მუშა ფუტკარი. სადელოვე, როგორც ფორმით, აგრეთვე სიდიდით ძლიერ წააგავს მუხის რკოს და ჰკილია თითქმის თავდაღმა ფიჭის ძირა ნაწილებზე ანუ გვერდებზე.

სადელოვები არიან ბუნებითი და შემთხვევითი. პირველს აკეთებენ ფუტკრები, როდესაც ჰფიქრობენ ყრას (გაყოფას), და ყოველთვის განაპირა ადგილას, მეორეს—უეცარ დაობლების დროს. პირველ შემთხვევაში მუშა ფუტკრები დედოს უმზადებენ ბუდეს და ადებინებენ შიგ კვერცხს ახალი დედოსათვის. მეორე შემთხვევაში კი სადელოვებს აკეთებენ, სადაც კვერცხებია, ანუ ბარტყები. ამისთანა შემთხვევაში ფუტკრებს შეუძლიანთ გამოიყვანონ ახალი დედო თვითყული ფუტკრის კვერცხისაგან, მაგრამ თუ კვერცხი აღარ არის—ბარტყებიდანაც, მხოლოდ იგინი არ უნდა იყვნენ სამ დღეზე მეტი. წინააღმდეგ შემთხვევაში დედო იქნება პატარა, უსრული და ნაკლებად ნაყოფიერა. კვერცხების, ანუ ბარტყების ამორჩევის შემდეგ დედოს გამოსაყვანად მათ გარშემო სპობენ სხვა ბუდეებს; მას კი აფართოებენ და აღიდებენ. შემდეგ დაუწყებენ კვებას სადელოვე მატლს (ბარტყს) სხვანაირი საკმელით (რძის მსგავსია), რომლის საშუალებით მას უსრულდება სანაშენო ასობები. ამ სახით უბრალო ფუტკრას ბარტყი იქცევა დედოთ.

თვითეული კვერცხიდან მესამე დღეს იჩეკება მატლი, რომელიც უხვად იკვებება ექვსი დღის განმავლობაში. მეცხრე დღეს კვერცხის დადებიდან ბარტყიან ბუდეებს ფუტკრები თავს უღესვენ სანთლით; მეთექვსმეტე დღეს ამისთანა ბუდიდან გამოსჭრის და გამოძვრება სრულიად დასრულებული დედო, თუ რაიმე მიზეზმა მისი გამოსვლა არ შეაჩერა რამოდენიმე დღეს.

რადგანაც ერთ სკაში ორის, ანუ რამოდენიმე დედოს ერთად ცხოვრება არ შეიძლება, ამისათვის თვითეული ახალგაზდა დასრულებული, მაგრამ ჯერ ერთ კიდევ თავის ბუდიდან გამოუსვლელი დედო ძალიან გაბრთხილებულია და სანამ ბუდეს მიატოვებდეს, სცდილობს „კვა, კვა, კვას“ ძახილით გაიგოს, სხვა დედო ხომ არ არის სკაშიო. როდესაც არაფითარ პასუხს არ მიიღებს, ის სჭრის სარაჯის ბუდის სახურავს და ძვრება იქიდან. მაგრამ თუ იმის კითხვითი ხმებზე მოისმა «ტუ, ტუ, ტუ» სკაში მყოფი დედოსაგან, ის ვაიკეთებს სახურავში პატარა ჭუჭუტანას, რომ იქიდან ფუტკრებმა საჭმელი აძლიოს და იცდის იმ დრომდე, სანამ ძველი დედო არ გაიყოლიებს თავის მომხრე ფუტკრებს და არ გავა სკიდგან ნაყარით.

თუ რაიმე მიზეზისა გამო ფუტკრებმა გადაკვეთეს ყრა, იმ შემთხვევაში იანინი აძლევენ სკაში მყოფ დედოს ნებას, რომ გამოსჭრას გვერდიდან სადედო;

ვები და გამოჰკლას თავისი გესლიანი ისრით შიგ
 მყოფი ახალი დედოები.

ძალიან საჭიროა ცოდნა, როდის გამოვიდა ბუ-
 დიდგან პირველი დედო, რომ ისარგებლოთ ჯერეთ
 კიდევ გამოუსვლელი ახალი დედოებით, არ გააწყვე-
 ტინოთ იგინი და მოიხმაროთ თავის დროზე.

მეხუთე ან მეექვსე დღეზე შემდეგ ბუდიდგან
 გამოსვლისა (ჩვეულებრივ დილის თერთმეტიდან ნა-
 შუადღეის ორ საათამდის), თუ, რასაკვირველია
 ხელს უწყობს ამიდი, ახალგაზდა დედოფალი გამო-
 ფრინდება სკიდგან, რომ ჰაერში, ხშირად სკის ახ-
 ლოს, შეეყაროს მონაფარს და დაიმამლოს. ამნაირი
 საქორწინო ფრენა დედოსი განიმეორება მანამდის,
 სანამ არ შესრულდება მამლობა. ცუდი ტაროსი
 მიზეზია ხშირად საქორწინო ნაფარდობის დაგვიანე-
 ბისა. თუ უამინდობის, ანუ მონაფარების ნაკლულე-
 ვანების გამო მამლობა არ შესრულდა ექვსი კვირის
 განმავლობაში, მის შემდეგ დედო დაიწყებს მხო-
 ლოდ მონაფარის კვერცხების დებას და სკა შეიქნება
 სრულებით უფარგისი, იმამლება დედო თავის სი-
 ცოცხლეში ერთჯერ და თუ მან უკვე დაიწყო კვერ-
 ცხების დება, მას შემდეგ მამლობა აღარ შეიძლება.
 დამამლოლ დედოს ეძლევა ბუნებისაგან ნიჭი რო-
 გორც მონაფარის, ისე მუშა ფუტკარის კვერცხის დე-
 ბისა. უმამლო კვერცხიდგან სტყდება მონაფარი. ნა-
 მამლიდგან — მუშა ფუტკარი. კვერცხების დადების

ღროს დედო ათვლიერებს ბუდეებს, რომ შიგ არ იყოს კვერცხი ან რაიმე უწმინდურება. წინააღმდეგ შემთხვევაში ის უკან იწევს და აწმენდინებს მუშა ფუტკრებს. შემდეგ თვისი უკანა გრძელი ფეხებით ებჯინება ბუდის კიდეებს, ჰყოფს შიგ ღრმად ტანს და სდებს კვერცხს, რომელიც ბოლოთი მიეკვრება ბუდის ძროზედ, რამოდენიმედ თავდაღმა დაკიდებული.

კვერცხის დებას დედო წყებულობს მესამე დღეს შემდეგ მამლობისა (შეუღლებისა). მეტად ხშირი კვერცხის დებაა აპრილიდამ ივლისამდე, ასე რომ ამ ღროს დედოს თავისუფლად შეუძლია დასდოს ერთს დღე-ღამეს სამი ათასი კვერცხი, თუ ნაყრის ძალა და ამინდები ხელს უწყობენ.

მონაგარი.

მონაგარი არის მამალი ფუტკარი. იგი განირჩევა დედოსა და მუშა ფუტკარისაგან მახვილი, მოუქნელი ტანით, მრგვალი თავით და დიდი თვალებით, მოსაგერებელ შხამიან იარაღს სრულიად მოკლებულია. მონაგერების გასაშენებლად დედო სდებს უმამლო კვერცხებს, რომლებიდგანაც იჩეკებიან და სრულდებიან ოც-და-ოთხის დღის განმავლობაში. მონაგერისათვის ფუტკრები აკეთებენ საკუთარს, უფრო დიდს ბუდეებს, მაგრამ თუ რაიმე მიზეზისა გამო მისი კვერ-

ცხი ჩაიდვა უბრალო ფუტკრების ბუდეში, მაშინ ის გამოვა ტან მორჩილი, მამლობისათვის ამით კი არა დააკლდება რა. ერთად-ერთი მიზანი და დანიშნულება მონაერის არსებობისა არის დედოს განაყოფიერება (დამამლეა) და რადგან დამამლეა დედოსათვის ერთჯერ არის მხოლოდ საჭირო მთელს მის სიცოცხლეში, დანარჩენები, გარდა ერთისა, სრულიად უსარგებლონი არიან სკისათვის. ამისათვის გონიერული მეფრტკრეობა მოითხოვს, რომ შათი რიცხვი, როგორც მუქთა-მჭამლებისა, შემცირდეს. სრულიად მოსპობა კი მავნებელი იქნება.

როდესაც თაფლის მოგროვება დასრულდება და ფუტკრები აკვეთენ (დასტოვებენ) ნაყოფის სურვილს, დადგება დრო მონაერების გაწყვეტისა. ფუტკრები მათ აღარ მიუშეებენ თაფლთან, აკვეცენ ფრთებს, აგდებენ კარში და ამნაირად ჰკვლენ შიმშილით. უდებო სკებში კი არ ერჩიან მათ.

მუშა ფუტკრად.

მუშა ფუტკრები არიან დაუსრულებელი უნაყოფო დედლები, ტანით დედობებზე და მონაერებზე ნაკლები, რადგანაც გაზრდილი არიან პატარა ბუდეებში და არ არიან ისე უხვად ნაკვები, როგორც დედო. იჩეკებიან იგინი დამამლული კვერცხებიდგან და სრულდებიან ოცს ანუ ოც-და-ერთი დღის გან-

მავლობაში, თუ კარგი ამინდები შეხედოთ და თუ ცუდი, — მაშინ ეს ხანი რამოდენიმე დღეს გაგრძელდება. ყოველიფერ საქმეს სკაში და სკის გარედ აკეთებენ მუშა ფუტკრები. უმცროსები, ე. ი. ბუდიდგან ახლად გამოხული ფუტკრები აზაფებენ სკაში მოტანილ თაფლს და ყვაილის ფქვილს, ამზადებენ რძეს, ჰკვებენ ბარტყებს და დედოს, სწმენდენ კვერცხების ჩასადებ ფიჭებს, უკლესენ მათ თავებს და აშენებენ ახლებს იმ დროს, როდესაც თენი (ხნიურნი) ფუტკრები სწმენდენ სკას, იცავენ მას მტრებისაგან, მოაქვსთ ტყე-მინდვრებიდგან თაფლი და ყვაილის ფქვილი, წყალი, დინდგელა (წებო), რომლითაც გლესენ ყოველგვარ ჯურჯუტანებს და ნაზრებს სკაში. ყვაილებიდან წვენი ამოსაწუწნად მუშა ფუტკარს აქვს გრძელი დინგი, რომლითაც მას ისხამს ჩინჩახეში; ყვაილის ფქვილის მოსაგროვებლად მას მთელი ტანი დაფარული აქვს ღინღლით (ბანჯგელით); ღინღლიდგან ფქვილის ჩამოსაწმენდად ფეხებზედ აქვს მოწყობილი საგველები; მის დასაგროვებლად — უკანა ფეხებზედ ჩაღრმავებული ადგილებია. ტანის ბოლოზედ მას აქვს გესლიანი ისარი, რომელსაც ხმარობს ხიფათის დროს და თავის თავს სწირავს მოძმეთა დღეგრძელობასა და მშვიდობიანობას, რადგანაც კარვად იცის, რომ თვის ისრის ხმარების შემდეგ ის არ გაგადარჩება სიკვდილს.

ხანდისხან ზღემა, რომ მუშა ფუტკრები სდებენ კვერცხებს და თუმცა მამლობა არ მომხდარა, მაინც იქიდგან იჩეკებიან ცოცხალი არსებანი—მონაერები. კვერცხის მადებელი მუშა ფუტკრები ჩნდებიან უდღელო სკებში. როდესაც მუშა ფუტკრები დედოს დაკარგვის ანუ სიკვდილის შემდეგ ვერაფერ საშუალებას ვერ ნახულობენ გამოიყვანონ ახალი დედო, ირჩევენ ერთ ფუტკართაგანს, დაუწყებენ მას კვებას დედოს საკმე-ლით, რის გამო მას რამოდენიმედ დაუსრულდება საშენებელი ასოები და ადებინებენ კვერცხებს. მაგრამ ის იმოდენად მაინც ვერ დასრულდება, რომ დაიმამღროს და ნამდვილი დედო შეიქმნეს. ამისთანა დედოები აშენებენ მხოლოდ მონაერებს და რასაკვირველია, უვარგისნი არიან.

განსაწმენდელი და ბინის დასასწავლი ნა- ვარდობა.

ფუტკარს ადვილად შეუძლია რამოდენიმე ხანს ტანში შეინახოს ნაკელი, თუ დრო ვერ იშოვა გან-წმენდისა ზამთარში სიცივების გამო, მაგრამ როდესაც დადგება თბილი ამიდები ან თვითონ ზამთარში გამოერევა თბილი დღეები (7—8 გრადუსი სითბო), ისინი გამოვლენ კარში და დაიწყებენ სკის ახლოს ფრენას. ამას უწოდებენ განსაწმენდელ ნავარდობას, რადგანაც ამ დროს ისინი იწმინდებიან, თავისუფლ-

დებიან მუცელში ნაგროვი ნაკელისაგან. ამ ბუნების კანონს არ ემორჩილება მხოლოდ დედო, რომელიც არ იღებს მონაწილეობას განსაწმენდელ ნაფარლობაში, მის ნაკელს სჭამენ მუშა ფუტკრები. ზამთარში ფუტკრები გაიწმინდებიან რამოდენჯერმე, მაგრამ ისიც შეიძლება, რომ ყინვების გამო ერთჯერადაც ვერ იშოვიან ნაფარლობის დროს, მაგრამ ეს მათ არ ავნებს.

საშოვრის დაწყებისას ფუტკრებს ხშირად ხელდაეთ სკების წინ მონაფარდეს. ესენი რამდენიმე ხანს ტრიალებენ სკის ახლოს, რომ ბინა არ დაეკარგოს და შემდეგ გაჰქრებიან თქვენი თვალიდან. ნუ იფიქრებთ, რომ თუ ფუტკარმა ერთხელ დაათვალიერა თავის ბინა, რაიმე მიზეზით იმან ის დაჰკარგოს. მაგრამ თუ თავისი ბინა რიგიანად არ დაინიშნა და სხვა სკაში შეძერა, იქ იმას მოელის სიცოცხლის გამოსალმება. ესეც არის, რომ თუ სხვის სკაში ფუტკარი ცარიელი არ შევიდა, არ ერჩიან.

ე რ ა.

(გაყოფა ფუტკრის ოჯახისა რამოდენიმე ოჯახად).

თუ ფუტკრის რაოდენობამ სკაში იმოდენად იმატა, რომ მთელი სკა მით გაივსო და ბინა ძალიან მოხუთული შეიქმნა თან-და-თან მოზარდე ოჯახისა-

თვის, მაშინ ერთი ნაწილი ფუტკრებისა, როგორც ძველის, ისე ახლებისა, გამოეცლებიან სკას და თან გამოიყოლებენ ძველ დედოს და მოეხვევიან, უფრო ხშირად სკის ახლოს ხის ტოტს, ანუ სხვა რაიმე საგანს, ყურძნის მტყეანივით. ამას უწოდებენ ყრას, ანუ გამოსვლას სკიდან ერთი მთელი ოჯახისას.

ყრის მოახლოების ნიშნები არიან: დადება სამონაწერე კვერცხებისა და სადედოების გაკეთება. მაგრამ სანამ ფუტკრები ჯერედ კიდევ აგრძელებენ თავის ფიჭებს და რიგიანად ვერ ფარვენ, მათ ყრას ნუ ელი; როდესაც ფუტკრები გუნდათ დაეხვევიან პირველ გაკეთებულ სადედოებს, მაშინ იმედი გქონდეს ყრისა. ნაყარის გამოსვლის დროს თვლებთან მჯდომარე ფუტკრები უეცრად შეცვივდებიან შიგნით, რომ თან წამოიღონ თაფლი და მოემზადონ ხანგრძლივი მოგზაურობისათვის. შემდეგ სიჩქარით გამოაცვივდებიან თვლებიდან, დაიწყებენ დიდის ხმაურობით სკის ახლოს ჰაერში ტრიალს და რამოდენიმე ხნის შემდეგ ჩამოეკიდებიან ერთს ადგილას, რომ ყველამ მოიყარონ თავი, დაისვენონ და გაემგზავრონ ბინის საძებნელად.

ერთი სკილამ შეიძლება რამოდენიმე ნაყარი გამოვიდეს. ნამდვილი არის პირველი ნაყარი, რომელსაც მიჰყვება კვერცხის მადებელი ძველი დედო; შემდეგ ნაყრებს გაჰყვება ხშირად რამდენიმე უნაყოფო (უმამლო) დედო. შეიძლება ყრამდის ძველი

დედო, რაიმე მიზეზისა გამო, დაიკარგა, ანუ მოკვდა, ფუტკრები ახალს გამოიყვანენ და ამისთანა შემთხვევაში პირველ ნაყარსაც ახალი დედო გაჰყვება.

ხშირად ხდება, რომ ფუტკრები სულ გამოდიან და სტოვებენ ცარიელ სკას. ეს არ არის ყრა; ეს არის მშიერი, ანუ ბურნისაგან დასუსტებული ფუტკრის ოჯახი. ამისთანა ფუტკარი ხშირად პატრონისათვის დაკარგულია. დიდი ცოდნა და მოვლა უნდა მის გაღონიერებას.

ფუტკრების გარჯილობა.

კარგ საშოვრობის დროს და ამინდებში ფუტკრების გარჯილობა ჭეშმარიტად გასაოცარია. ამგვარ გარემოებაში მათი სიცოცხლე არ აღემატება ექვს კვირას—მალე იხოცებიან უზომო შრომისა გამო. რამოდენად გამრჯელები არიან ისინი, სჩანს იმისაგან, რომ კარგ საშოვრობის დროს მათ 14 დღის განმავლობაში შეუძლიათ არა თუ მარტო მოამზადონ სკაში, არამედ გააფხონ კრდეც თაფლით და სხვა საჭირო ნივთიერებებით. ამაში დარწმუნდებით, თუ ნაყარს ნახავთ მეხუთმეტე დღეს ახალ სკაში ჩასმის შემდეგ. ღონიერი ნაყარი ამ დროის განმავლობაში შეიღრვა ჩარჩოს გააფხებს ფიჭით, ბარტყით, მათთვის საკვებად საკმარი თაფლით და ყვავილის ფქვილით. ძალიან კარგ დღეებში მათ შეუძლიათ დღეში მოაგ-

როგონ 7-დან 14 გირვანქამდის თაფლი და მასთან არ დასტვეონ სხვა სამუშეფარიც.

მიუხედავად ამისა მოხდება, რომ ზოგიერთი სკები ზარმაცობენ და არ იჩენენ ისეთს მოქმედებას, როგორსაც იჩენენ სხვები. მისი მიზეზები, შეიძლება, ბევრნაირი: დედოს დაკარგვა, ავადმყოფობა მისი, ანუ სიბერე, ბარტყების სიმრავლე, რომელიც მომეღელი ფუტკრების სიმრავლესაც მოითხოვს. შეიძლება, რომ ახალი გამოჩენილი თაფლის წყარო ჯერ ვერ მიეგნოსთ, ანუ კიდევ და სკა თაფლით, შეიძლება სავსეა. თუ გსურსთ ამისთანა სკების მოხმარება დაობლებულს უნდა მისცეთ დედო, ავადმყოფს ანუ ბებერ დედოიანს—კარგი დედო, ამოაკლოთ თაფლი თაფლით სავსე და—ბარტყი ბარტყით სავსეს და მათ მაგიერ მისცეთ ცარიელი ფიჭები. რომლებსაც ახალი თაფლის წყარო ვერ მიუგნიათ, მათ წააქამეთ ცოტაოდენი თხელი თაფლი, რომ გარედ სამუშეფრად გამოიბტყუოთ. ღონიერი სკებისათვის სასარგებლ და აგრეთვე ბინის გაღიდება, რომ ხელი არ შეეშალოსთ თაფლის შენახვაზედ და აგრეთვე ფიჭებიც აკეთონ, რადგანაც ფიჭის მაკეთებელი ფუტკარი მეტად მშრომელია.

ფუტკრების სისუფთავე.

რამოდენად შრომა და მოქმედებაა ფუტკრებისა გასაკვირალი, იმოდენად სისუფთავეა მათი სანატრელი ყოვე-

ლი გონიერი კაცისათვის. არასოდეს არ შეიძლება, რომ საღმა ფუტკარმა თავის ნაკელით სკა გააუწმინდუროს; აგრეთვე იწვევს მთ ყურადღებას ყოველგვარი უწმინდურობა სკაში. მკედარ ფუტკრებს, ფიჭის ნაგლეჯებს და სხვათა მაშინვე გაიტანენ სკიდგან. შეიძლება სკაში მოკლეს ცხოველი, ანუ მწერი და ვერ შეიძლეს მისი კარში გატანა, მაშინ ისინი დაფარვენ მას დინდგელათი, შემოლესენ გარშემო, რომ სუნით არ შეწუხდნენ. კარგად იციან, რომ მათთვის დამავალი მტრები უფრო მავნებელნი არიან როგორც სუნით, აგრეთვე მით, რომ ისინი ხდებიან მათი მტრების გასაშენებელ ბუდეთ.

თავის თავის დაცვა ფუტკრებისაგან.

ფუტკარი იკბინება მხოლოდ მაშინ, როდესაც მას ხელით დაწვეებიან, რამეზედ მიატყლეტენ, პირის სიმყრალეს ჩასულთქმენ სკაში, ერთის სიტყვით, როდესაც რითმე აწუხებენ; აგრეთვე იკბინება სკის ახლოს სკისა და დედოს დასაცველად. თავის ბინის მოშორებ კი, გარედ მუშაობის დროს, ის მეტად ბრთხალი მწერია და არაოდეს არ ფიქრობს, რომ პირველად თვითონ დაეცეს თავის მტერს, რადგანაც კარგად იცის, რომ კბენის შემდეგ უნდა მოკვდეს, საკბენი იარაღი კბენის დროს ნაკბენ ადგილში რჩება და იმის შემდეგ მისი გადარჩენა შეუძლებელია. მაგ-

1) რომ თუ სკის ახლოს დგახარ და აქნევ ხელს, ანძრევ თვალებს, წარბებს, თავს, ტანისამაღს, ფუტკრები ძლიერ ხელდებათ და იკბინებიან.

2) ვინც ჩუმად უფლის ფუტკრებს, ერიდება ხმაურობას და მოძრაობას, ის თავისუფალია ფუტკრების კბენისაგან. ერთჯერ დაკბენილს ფუტკრებისაგან კაცს, შემდეგი ნაკბენები ძლიერ აღარ უძნელობდა და არ უსიყვება. ფუტკრებისაგან ძალიან დაკბენილ კაცს აძლევენ შაქარზე დასხმულს სამის და არა მეტის ფუტკრის გესლოს; სიმსივნე საათში გაივლის. სკებთან მუშაობის დროს მზად უნდა გქონდეს მაკიდონელის (ობრახუშის) ფოთლები. ნაკბენზედ უნდა წაისრისოთ და აღარ გასიყვება.

ქ უ რ დ ო ბ ა

კარგ ამინდში, როდესაც ბუნებას თაფლი არ აქვს, ზოგიერთი ფუტკრები ემგზავრებიან სხვა სკებისაკენ თაფლის მოსაპარაფად. თუ ერთმა ფუტკარმა მაინც იშოვა საქურდალი, ნაქურდალი მას მიაქვს სკაში, შემდეგ გაბრუნდება ხელმეორედ, მაგრამ არა მარტო, არამედ მრავალი სხვა ფუტკრებითურთ. ამ გვარად რიცხვი ქურდებისა თან-და-თან იმრავლებს და ბოლოს ქურდობა ცარცვად გარდაიქცევა. ხშირად მოხდება, რომ ქურდები დაეცემიან სუსტ სკას, დახოცვენ არაულებს, წაართმევენ თუ რამე აქვსთ

მათ და დანარჩენ ფუტკარებსაც თან ტყვედ წაიყვანენ. ქურდების პატრონს ამით არაფერი სარგებლობა აქვს, ამიტომ რომ ფუტკარი, როგორც კაცი, თუ ერთჯერ დაადგა უპატიოსნო გზას, მისი გასწორება ძნელია, როდესაც სხვაგან გამოვლევით ქურდებს საქურდალი, მას უკან მეზობელ სკებს შეეპატიჟებიან და რამოდენიმე დღის განმავლობაში მთელ საფუტკარეს გაანადგურებენ. მეფუტკრე ხშირად ვერ ატყობს, რომელ სკაშია ქურდობა, ქურდვენ სკას, თუ სკა ქურდობს, ვერ გაუგია, იმ შემთხვევაში მეფუტკრემ უნდა დაიჭიროს ფუტკარი, გასრიოს: თუ ცარიელი აქვს ჩინჩახვი, მაშინ სკიდგან სხვაგან მიდის საქურდლად, თუ საესე აქვს თაფლით, მაშინ სკიდგან გააქვსთ თაფლი. ანუ ასე უნდა მოიქცეთ: სკის გამოსაფრენ თვალთან დასდგებით და ზვეიდგან ფქვილს დააყრით წამსლეელ ფუტკარს. თუ ფუტკარი სადმე სხვა სკაში შევიდა, მაშინ უკანასკნელი გასინჯეთ და რომელიც სუსტია, იმას ქურდობენ.

როდესაც შეიტყობთ, რომელი სკა იქურდება, მაშინ ორად შეკეცილი ბადე, ანუ მის მსგავსი საგანი წააფარეთ საფრენ თვალზე და თუ ქურდები შეჭველად მოერიდებიან, სკაში მცხოვრები კი მალე მიიჭვევიან. ქურდების წინააღმდეგ საშვალეზად ითვლება აგრეთვე ნაეთი. მას წაუსმენ გამოსაფრენ თვლებზე, ქურდები სუნს ერიდებიან და ქურდობას

თავს ანებებენ, და მოხლურები კი ადვილად ეჩვევიან
 შემაწუხებელ სუნს.

ფუტკრის წებო ანუ დინდგელა.

გარდა თაფლისა და ყვავილის ფქვილისა ფუტკ-
 რებს შეაქვსთ სკაში ეგრედ წოდებული წებო ანუ
 დინდგელა—ფისის მსგავსი ნიეთიერება, რომელსაც
 იღებენ ფუტკრები ყლორტებსა და ნორჩ ფოთლე-
 ბიდგან. დინდგელს ხმარობენ ჯუჯუტანების და ნაბზ-
 რების დასაგლესად, აგრეთვე სკაში მკედარი ცხოვე-
 ლების დასასუღრავად, გადასაღესად, რომ დაღობის
 დროს არ შეწუხდნენ სუნისაგან. დინდგელა, გარდა
 ამისა, იხმარება საფრენი თვლების დასაეწროებლად
 სიცივეში.

გრძნობანი ფუტკრისა.

ყნოსეის გრძნობა ფუტკარს, უეჭველია, ძლიერ
 განვითარებული აქვს; მის საშუალებით მას შეუძლია
 გამოიცნოს თვისი ბინა, თავისი დედო სხვისაგან,
 თავისი თანამშრომლები სხვა ფუტკრებიდგან. ამბო-
 ბენ, რომ თვითეული დედო განსაკუთრებულ სუნს
 აძლევს სკასო და, სწორედ, ჭკუაში მოსასვლელიც
 არის. რამოდენიმე საათის მანძილზე ისინი ტყობუ-
 ლობენ თაფლის არსებობას და ეშურებიან საშოვარს-
 აგრეთვე ადვილად პოულობენ მოშორებ დადგ მულ

თაფლს. თანახმად ყნოსვისა განვითარებული აქვს მათ მხედველობაც. ყრის ანუ ნაწარდობის დროს, როდესაც ჰაერში გაცოფებული ირევიან ერთი-ერთმანეთში, არ შეიძლება ერთი მეორეს დაეჯახოს, თვალები ფუტკარს ორგვარი აქვს: ორი აქვს თავის იკით-აქვს და სამი წინ ერთად. აგრეთვე ძლიერ განვითარებული აქვს ფუტკრებს შეხების, სმენის და გემოვნების გრძობანი.

საზრდო ფუტკრებისა.

ფუტკრების საზრდო არის თაფლი და ყვავილის ფქვილი. თაფლი, რომელსაც ზიდეწ ფუტკრები სათაფლე ჩინჩახვით, შესდგება ნახშირბადის, წყალბადის, მკაებადის და რამოდენიმე აზოტისაგან. ყვავილის ფქვილი კი, რომელსაც აგროვებენ ფუტკრები ყვავილებისაგან, შესდგება უმეტესად აზოტის ნივთიერებისაგან. პირველი შველის ფუტკრს სუნთქვაში და სითბოს შენახვაში, მეორე კი აძლევს სისხლს და ხორცს—აახლებს ფუტკრის სხეულს, ამისათვის ბარტყების საკვებად ფუტკრს საჭიროა ყვავილის ფქვილი. დასაკვირალი არაა, რომ ფუტკრები გაზაფხულზე ძლიერი ბარტყობის დროს დიდის მოწიწებით ეხილდებიან ფეხებით სკაში ყვავილის ფქვილს. რადგანაც ეს ნივთიერება ზამთარშიაც საჭიროა, ფუტკრები კარგ ნაშთობის დროს ფუტკრებში აგროვებენ მას,

651.543

გლესენ თავს და ინახვენ. ეს შენახულება დიდ საჭიროებას შეადგენს, რადგანაც ფუტკრები თითონაც ხმარობენ ზამთარში და უფრო მეტად ბარტყებისათვის ახალ გამოზაფხულზედ, როდესაც ჯერეთ კიდეც კარში არ მუშაობენ სიცივეებისა გამო. ვადალესვა, თავის დახურვა თაფლიანი და ყვავილის ფქვილიანი ფიჭებისა მისთვისაა საჭირო, რომ თუ თაველია დარჩა, თაფლიცა და ფქვილიც სითბოსა და სინოტიესაგან მკაველება და ფუტკრებისათვის მეტად მავნებელი შეიქმნება. მართალია, რამოდენიმე ფიჭის თელევი თაველია რჩება, მაგრამ მათ ფუტკრები სტოვებენ დასახარჯავედ და მალე სჭამენ. თაფლისა და ფქვილის ზავისაგან ფუტკრები წყლით ამხადებენ ბარტყების საკვებს. ეს რძის მსგავსი საკვები ისეთი საჭირო არის ფუტკრის მატლებისათვის, როგორც ნამღვილი რძე ცხოველების ბარტყებისათვის.

თუ ნაშოვრობა უხვია, მაშინ ფუტკრები მეტს თაუფლსა და ფქვილს სჭამენ, ვინემ მათი არსება მოითხოვს, რისი შედეგი არის ნამეტანი საჭმელის ქონად ქცევა და ოფლად გამოავლია ტანიდგან, რომელსაც ჩვენ უწოდებთ წმინდა სანთელს.

რომ ავიღოთ ფუტკარი და დავაცქირდეთ მუცელზე, ჩვენ შევამჩნევთ ოთხ რგოლს. ამ რგოლებზე არის რვა პატარა სიღრმევე, რომელშიაც გამოდის სანთელი თხელი ქერწლის ფრად; ეს ადვილად შე-

სამჩნევა უბრალო თვალთ. ამ ქერწლებს ფუტკრე-
ბი ერთ-მეორეს აცლიან და აშენებენ ფიჭებს. ხში-
რად ნახავთ ამისთანა ქერწლებს დაბნეულს სკის
იატაკზე.

თაფლის წყარონი

არ შეადგება დავსთანხმდეთ იმ აზრს, რომ რაც
თანდათან აღამიანი ბუნებას ერევა და სპობს ტყე-
მინდვრებს, აქცევს მას ბაღებად და ყანებად, მეფუ-
ტკრეობა უკან და უკან მიდის. ამისათვის მრავალი
მეფუტკრეები სინანულით იგონებენ ძველ დროს და
ამტყიცებენ, რომ აწ იმ სარგებლობას არ უნდა მო-
ველოდეთ მეფუტკრეობიდან, რაც ყოფილა ოდესმე.
მაგრამ იმასაც არ უნდა ვიფიწყებდეთ, რომ აღამიანი
ბუნებისაგან დასაჩუქრებულია დიდი ნიჭიერებით,
რომლის შემწეობით მას შეუძლია ერთი ორად და
სამად ამოიგოს ის, რაც დაჰკარგა მან ველური მცე-
ნარეების გაწყობით; მას შეუძლია გააშენოს თესვით
თაფლით მდიდარი მცენარეება; შეუძლია, მეფუტკ-
რეობას გონიერულად მოჰკიდოს ხელი და არ გაიხა-
დოს მოსაგონებლად ძველი დროება. ველურ მცენა-
რეობას, მართალია, შეუძლია ბევრი თაფლი მისცეს
ფუტკარს, მაგრამ მშრომელი და რიგიანად მცოდნე
მეფუტკრე ადვილად გააშენებს კარგ თაფლის მომცემ
ბალახებს და ისე დროს შერჩევით, რომ მთელი

ზაფხულის განმავლობაში მუდამ ეშოვებოდეს ფუტკრებს თაფლი და არ ზარმაცობდენ მაშინ, როდესაც ბუნება ასე დროს შერჩევით თაფლს ვერ მისცემს.

გარდა ყვავილებისა ცოტა თაფლი არ იკრიბება ფოთლებიდანაც, ნამეტურ გოლგის დროს; მას ქართულად უწოდებენ «თაფლის მანანას».

შინაგანი შენობა სკისა და მუშაობა ფუტკრებისა.

მთელ შინაგან სკის შენობას ამზადებენ ფუტკრები წმინდა სანთლიდან, ფიჭებს (სარაჭებ) კერენს სკის ჭერზედ და ჩაჰყავსთ ძირს განაოცარა სსწორით. ფიჭები წაწყობიან ერთი მეორეზედ $\frac{3}{11}$ ვოჯის სიშორით. მათ შორის შუა თავისუფალი ადგილი იწოდება ფიჭის ქუჩად. თუ უკანასკნელი საფრენი თვალის პირდაპირაა, მაშინ ფიჭების შენობა ცივია, თუ ქუჩა არდიგარდაა და საფრენი თვალი ფიჭის გვერდზეა, მაშინ შენობა თფილაა. პირველ შენობიან სკებში ფუტკრება შესვლის დროს პირდაპირ ქუჩებში მოხვდებიან, ცივ შენობიან სკებში კი ფიჭებს უნდა შეზღუდონ და მეორე გვერდდგან მოძებნონ ქუჩები. ფიჭა ანუ სარაჭი შესდგება ერთი მეორეზე წაწყობილ ბუდეებისაგან, რომელნიც თავის დანიშნულებით და არსებობით იყოფებიან მუშა ფუ-

ტკრის და მამალის ბუდეებად. ფუტკრისა და მამალი ფუტკრის ბუდეები ძალიან შესამჩნევად განიჩრევიან ერთი მეორისაგან. გასამაგრებელი ბუდეებით ფიჭები ეკვრება და ჰკადდება სკის ქერზედ და გეკრდებზედ.

ფიჭებს სკაში აშენებენ ფუტკრები, როგორც ზეეითაა ნათქვამი, მაღლიდგან ძირს, ძალიან ძვარად ძირიდან მაღლა. ნაყრები და განაყოფები ჯერეთ აშენებენ საბარტყე ბუდეებს, რომლებშიაც აგრეთვე აგროვებენ თაფლსაც. უდედო და მონაფრის დედონი სკები სულ ყოველთვის აკეთებენ მონაფრის ფიჭებს. მუშა ფუტკრების ფიჭები (ბუდეები, როდესაც შიგ ბარტყებია), იბეჭდებიან ფუტკრებისაგან ვაკე, სწორი თავსახურავით, მონაფრის კი — გამობერილი, უსწორ-მასწორი თავსახურავით.

ყოველი მატლი ფუტკრისა დაპარკების დროს სტოვებს თავის პერანგს ბუდეში, რომელიც ეკვრება მის კედლებზე, ამისათვის, რაც უფრო ბევრჯერ გამოტყდება ერთსა და იმავე ბუდეში ბარტყი, ისე უფრო ბევრი პერანგი რჩება შიგ და თან და თან ეიწროვდება. ამისთანა ბუდეებიდან გამოსული ფუტკრები შესამჩნევად ნაკლებია ტანით. ამისათვის მყოფუტკრე უნდა სცდილობდეს ძალიან ძველი ფიჭები სკებიდან გააძიოს. რაც უფრო ძველია ფიჭა, ისე უფრო ფერ გადაკრულა; რამოდენიმე წლის განმავლობაში კი სრულიად შეედება.

თაფლის შესანახ ჭურჭლად იხმარება, როგორც მუშა ფუტკრის, აგრეთვე მონაფრის ფიჭვიც. ამ უკანასკნელ დროს მეფუტკრეებმა შემოიღეს საშუალება (მანქანები) ხელოვნური ფიჭის საკეთებლად. გონიერულ მეფუტკრეობაში ხელოვნურ ფიჭვს დიდი მნიშვნელობა აქვს. ვინაც ნამდვილი ფიჭვი ბევრი აქვს, მაშინ ხელოვნური ფიჭვა იმოდენად საჭირო აღარ არის, მაგრამ ზოგიერთ შემთხვევაში კი უკანასკნელი მიუტკლავლად საჭიროა. ხელოვნური ფიჭვა დიდს საღავათს აძლევს ფუტკრებს მუშაობაში და ხელს უწყობს თაფლის შენახვის დროს. ნახევარ გირფანქა წმინდა სანთლის (როპლისაგან ფუტკრები აგებენ ფიჭვს) გაკეთებას უნდება, ამბობენ გამოცდილი მეფუტკრეები, ააი გირფანქა თაფლის მონელება გარდა რაოდენივე ყვაეილის ფქვილისა. სულ რომ ძალიან დავამცროთ ეს რიცხვი, მაინც მრავალ თაფლს დაზოგავს მცოდნე და მოხერხებული მეფუტკრე ხელის შეწყობით და ტყუილ უბრალოდ არ დაახარჯენებს მას. ძალიან სცდება, ვინც ამტკიცებს, რომ ფუტკრეები არ საჭიროებენ მზა ფიჭვს, რადგანაც თვითონაც კარგად აკეთებენო და არც ისე ეძინებათ მისი შენებაო. ამაში ადვილად დავრწმუნდებით, თუ თაფლის ძლიერი საშოფრობის დროს ერთ სკაში ჩაეაწყობთ ცარიელს და მკორეში ფიჭვან ჩარჩოვს. სანამ პირველში ფუტკრეები ფიჭვს დაამზადებდნენ,

მეორეში ორჯერ-სამჯერ შეგვიძლია დავსცლოთ თაფლით ახლად გავსილი ფიჭები. გარდა ამისა ფიჭების მზადების დროს ფუტკრები სცდებიან თაფლის მოტანაზე და ესეც კოტა ზარალს არ აძლევს მეფუტკრეს. მეფუტკრე უნდა სცდილობდეს, რაც შეიძლება, სრული შენობა იქმნეს სკაში, თუმცა სრულიად განთავისუფლება ფუტკრებისა ფიჭების კეთიბილგან საზარალო იქნება.

ავადმყოფობა ფუტკრებისა

ყოველმა მეფუტკრემ უნდა იცოდეს როგორც ავადმყოფობა ფუტკრებისა, აგრეთვე საშუალებანი მათ წინააღმდეგ. მათ შორის მეტად მავნებელი არის, ვგრედ წოდებული, მყაყი ანუ ფუტკრის ყაძი.

მ ე ა ე ი

მყაყი არის ორგვარი—ხმელი და ნელლი. ხმელი მდგომარეობს მასში, რომ ბარტყება, როდესაც ჯერეთ კიდეე მატლებად არიან და სძველან ბუღის ძრუზე, ჰყვებიან სიკვდილის შემდეგ იზრუნებიან, ლებებიან და უშვებენ მყაყე მავნებელ სუნს. სანამ ამაგვარი მყაყი არ გაღონიერებულა და არ მიუღია ჯღანის წებოს სუნი, ძლიერ მავნებელი არ არის, ფუტკრებს აღვიღად შეუძლიათ გასწმინდონ სკა. არც გადაედება სხვა სკებს, თუ ავადმყოფი ფიჭა შეცთომით არ ჩას-

დეით საღ სკაში. ხმელი მყაყი ზოგიერთ ხელის შემწყობ გარემოებაში გადაიქცევა ხოლმე ნელ, ძლიერ მანებელ სენაღ — ფუტკრის ქამად, რომელიც სწრაფად გადაედება და მოივლის მიელ სკებს. განდენა ამ სენისა და განწმენდა სკისა შეუძლებელი შეიქნება ფუტკრებისათვის და ძალიან საძნელო თვით კარგა გამოცდულ მეფუტკრისათვისაც. უკანასკნელ შემთხვევაში უმრავლესობა ბარტყებისა კედება ბარტყობის წინედ, ანუ იმ დროს; ბუდეების თავსახურები ჩაიდრიკებიან შიგნისაკენ და გაუჩნდებათ ჭურჭუტანები. რომ ვახსნათ ამისთანა ბუდე (მოაძროთ თავსახურავი), შიგ შეამჩნევთ შავს, წებოს მსგავს უსიამოვნო სუნის სითხეს, ტალახად გარდაქცეულს, რომელიც შემდეგ დაახშება ბუდის ძროს. ამისთანა ბუდეების გაწმენდა აძლევს ფუტკრებს იმდენ მუშაობას, რომ ხშირად მათ დასჭირდებათ ხოლმე მიელი ფიჭების წახდენა, დაგლეჯა და გადაყრა გარედ, რომ გადაჩინენ გადამღები მკაალი სიღამპლისაგან. სანამ გაძლიერდებოდეს სენი, ღონიერ სკას შეუძლია ებრძოდოს მას, მაგრამ უმეტეს ნაწილად ამის შედეგია თანდათან დასუსტება და ბოლოს სრულიად მოსპობა ოჯახისა.

მყაყის (ქამის) წამლობას უნდა შეუდგე დაუყოვნებლივ და ფრთხილად ექცეოდე საღ სკებს, რომ აღარსად გაჩხდეს; მიუტოლებლად საჭიროა ავადმყოფი სკების გადატანა საფუტკრადამ და იმ ადგილებზე, სადაც ისინი იდგნენ, კირის მოყრა. თუ წაყვანა

არსად მოხერხდება და წამლობაც შეუძლებელია, მაშინ სჯობს ისინი დასწყევით გოგირდით, ბუდე დაანგრიოთ და გადაადულოთ როგორც სანთელი, ისე თაფლი. დაცარიელებული სკები გარეცხეთ კირ ნარევი ნაცარწმენდილით, მერმე წმინდა წყლით და ბოლოს უნდა უხრჩოლოთ ისევ გოგირდი, რის შემდეგ დაიჭვეტება და ისე დარჩება ერთ დღე და ღამეს. ამის შემდეგ სკაში ისევ შეიძლება შეუშვათ ფუტკარი, მაგრამ სიფრთხილისათვის სჯობია მეორე წლამდის აღარ იხმართ. წამლობის დროს უშიშრად შეგიძლიათ ამოიყვანოთ დედა ავადმყოფი სკიდგან და სხვაგან იხმართ, მაგილითად, ხელოვნურ ნაყრებში ანუ უდედო სკებში, მხოლოდ მუშა ფუტკრებს კი უნდა მოერიდოთ, მათ აღვიღად შეუძლიათ გადაიტანონ თან სენი. დედოს წართმევის შემდეგ ავადმყოფი ოჯახები უდედოდ დარჩებიან, სანამ ახალს გამოიყვანდნენ, ბარტუობა შესწყდება დროებით და სუნიც შესუსტდება. ამ დროს ავადმყოფებს უხრჩოლებენ და აჭმევენ სალიცილის სიმყავეს. ის ძვირი არ არის და შესაბნედავთ თეთრი ფხენილია; იშვავით ყველგან აფთექებში და აფთიაქის მაღაზიებში. სახრჩოლებლად უნდა გაახუროთ მუშტისოდენა აგურის ნატეხი (არ გაწითლდეს-კი), დასდოთ ცივს იმისთანა ნატეხზე და ორივე დასდოთ სკის ძირში და ზევიდამ ცხელ ნატეხზედ დააყაროთ შეექვსედი მისხალი

წმინდა წყლით

სალიცილის სიმქავესა. ზევით უნდა გადაფაროთ რკინის ანუ რიაზე ბადე, რომ ფუტკრები ზედ არ დასცივდნენ და არ დაიწვან. სკა ამის შემდეგ ჭიდროდ დაჭმანეთ, მხოლოდ საფრენი თვლები დაუტყვევოთ ღია. ამნაირად უნდა უხრჩოლოთ პირველად ყოველი ორი დღის შემდეგ, მერმე კი—თითო ჯერ კვირაში და ბოლოს ორ კვირაში ერთჯერ. ასე უნდა შვებოდეთ მთელ ზაფხულს და განიმეორებდეთ ისევ გაზაფხულზედ. სასარგებლოა ზაფხულში ორჯერ და გაზაფხულ-შემოდგომაზე თითო ჯერ უხრჩოლოთ თვითვეულ სხვა საღ სკასაც სალიცილის სიმქავე, სადაც სკები იყენენ ქამით ავადმყოფი.

ხრჩოლებასთან ძლიერ სასარგებლოა ფუტკრებისათვის ჭმევა ერთი გირვანქა თაფლისა, გირვანქა ნახევრის წყლისა და მეოთხედი მისხალის სალიცილის სიმქავის ნასერისა. ჭმევაც იმ რიგზე უნდა, როგორც ხრჩოლება.

აგრეთვე ძალიან სასარგებლოდ სცნობენ ფუტკრის ქამის წინააღმდეგ სკებში კაკლასოდენა ქაფურის დადებას, რომელსაც სტოვებენ სამ დღეს სკაში და სამ დღეს აცლიან, მთელი თთვის განმავლობაში ასე იმეორებენ.

ფ ა ლ ა რ ა თ ი .

ეს სენი, სახელწოდებული ფალარათად, ნაკლებ მანებელია, ვინემ ფუტკრის ქამი. სენი შეიტყობა მით, რომ სკის შიგნით კედლებზე, ბუდეში, ფიჭებზე და ჩარჩოებზე დაინახავ ყვითელი ფერის მასხმულ ნაკვლს, რომელსაც სდის მყრალი სენი. მიზეზი

ფალარათისა არის შეწუხება და გამოლეიძება ფუტკრებისა ზამთრის სიცივეებში, როდესაც ისინი არიან ღრმა ძილში (სიკვდილის მსგავსი მდგომარეობაა მწერთა დიდ სიცივეებში); აგრეთვე ძლიერ ხელს უწყობს ფალარათს ცივი ანუ მეტად თფილი ბინა, სინოტიე სკაში, როდესაც ისინი იძულებული არიან სკის გასაშრობად სენ კედლებზე ჩამოსული წვეთები, — გრძელი ზამთარი, ხმარება დაუბეჭდელი და ამისათვის დამკვებული თაფლისა. ამისთანა შემთხვევებში ფუტკრები სჭამენ ჩვეულებრივზე მეტ თაფლს, რომელიც გროვდება კუჭში და ასუსტებს აგებულებას. ზამთარში ხმაურობით ფუტკრები არ უნდა გააღვიძოთ, თორემ სიცივეს იგრძნობენ და ტანის გასათფობად თაფლს დაეძალებიან; საჭმელს, რასაკვირველია, მოწივებენ უნდა, მაგრამ ფუტკარი, ხანამ საღათაა, თვისი ნაკელით სკას შიგნით არ გააფუჭებს, გარეთ კი სიცივისა გამო ვერ გამოვა; ჰაერის გათფობამდის ნაკელი ტანში რჩება და ახდენს მას. თქვენ ხშირად შეამჩნევთ ნაეარდობის დროს ზამთარში, როგორ გაბერილები გამოდიან ფუტკრები სკებიდან და დიდის გაჭირვებით იწმინდებიან ჰაერში, როგორ ეკიდება მათ უკანა ნაწილზე ძაფივით ნაკელი, რამდენს ძალაუნებურად აუჯენს თოვლზე და იქ საუკუნოდ ათხოვებს ამ წუთისოფელს. აგრეთვე გადამეტს სჭამენ ფუტკრები თაფლს, როდესაც სცივათ. ძალიან თფილი სკებიც მავნებელია. ფუტკრები ბარ-

Handwritten notes in Georgian script, partially overlapping the printed text.

ტყობას ხელს მიჰყოფენ იმ დროს, როდესაც გარეთ სიცივეა, ბევრ საკვებს იღებენ აგებულებაში ბარტყებისათვის რძის გასაკეთებლად და მუშაობის დროს გადამეტი მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად; სიცივე მათ გარეთ არ გამოუშვებს და თალარათს უჩენს.

თფილი ამინდები ხშირად ათავისუფლებს მეფუტკრეს დარდისა და წამლობისაგან; ფუტკრები გამოდიან კარში, იწმინდებიან და რჩებიან; მაგრამ მაინც კარგია განსაწმენდელი ნაფარდობის შემდეგ ან სხვა წმინდა სკაში გადაიყვანოთ ფუტკარი და ან ბინა კარვად გაუწმინდოთ, გასერილი უბარტყო ფიჭები გამოაკალოთ, ბარტყიანი კი დანით დაფხიკოთ. სჯობია, ბუდე დაპატარაოთ, ჭურჭუტანები დაჭმანოთ, დაუწერილოთ საფრენი თელები და ზევიღვან დაათფოთ ბალიშით, ანუ ნაბდის ჩაჭერით.

თალარათისაგან დასუსტებული ფუტკრები დიდნობამდის ეერ ლონიერდებიან; მათ მეფუტკრე უნდა წაეხმაროს ლონიერი სკებიდამ მოზრდილი ბარტყებიანი ფიჭების ჩამატებით და, თუ ესეც არ შეეფარა, უნდა წაართვათ მას დეღო და სხვებ გამოიყენოთ, ფუტკრები კი მიუმატოთ სხვა სუსტ სკებს. შემდეგ ამისა სკა და ფიჭებიც გაბანოთ კარბოლეს სიმჟავე გარეულ წყალათ.

ფრენის შეუძლებლობა

ეს ავადმყოფობა ემჩნევა ფუტკრებს ხშირად ნაფარდობის შემდეგ; მიწაზე სკის წინ დაინახეთ მრავალ-

ვალ ფუტკარს ცალკე, თუ გროვად, რომლებსაც არ შეუძლიათ მალლა ჰაერში აფრენა. რომ დაუკვირდეთ, აღმოჩნდება, რომ ზოგს დაგლეჯილი აქვს ფრთები, ზოგს პატარა, ზოგი კი დარბის მიწაზე დიდი გაბეჩილი მუცლებით. რომლებსაც დაგლეჯილი ფრთები აქვს, ბებრებია (როგორც დაკვირვებით გაუგიათ, ფუტკარი სკოცხლობს მარტო რვა თვეს, უმთავრესი საწოვრობაზე დიდი მუშაობის დროს ექვსი კვირაც დიდია) და მოხუცებულობით კვდებიან; ფრთების სიპატარავის მიხეზი ბურნაა. ზოგნი ამბობენ, რომ ეს ავთძყოფობა ზოგიერთი ყვაეილების მაწყინარი თაფლის და ყვაეილის ფქვილის ბრალიაო.

ყოველ შემთხვევაში, ეს სენი ძალიან მაზარა-ლებელი არ არის და ადვილად ჰქრება.

ფუტკრების მტრები

1, ბურნა ანუ ჩრჩილი.

ბურნას უწოდებენ მეფუტკრები პატარა რუხ პებელას. მას ადვილად ნახავთ სკის ახლოს ბინდისას ანუ სანთელთან. სანთელს სხვა მრავალი წერილი პებელებიც ესევა, მაგრამ ყველა ბურნა არ არის. თვითონ ბურნა არაა მენებელი ფუტკრებისათვის, მხოლოდ მისი მატლებია, ხშირად მომსპობი მთელი სკებისა. ეს მუქთამკამლები იკვებებიან სანთლით და ფუტკრის ბარტყის კანით, რომელიც მას რჩება ბურდში გამოსვლის შემდეგ. ბურნის მატლები, გამოტ-

ყლებიან თუ არა კვერცხებიდგან, მაშინვე შეუდგებიან დამაქცევარ მოქმედებას. პირველად ისინი გააბმენ ქსელს (ბადეს), რომელსაც ვერ მიეკარება ფუტკარი და შემდეგ დააკეთებენ გზებს (ხვრელებს) ფიჭის ძროგებში. რომ ბრძოლა მოუხერხონ, ფუტკრები სჭრიან ფიჭებს მტრებისათვის გზის გადასაჭრელად და ამისათვის ახდენენ როგორც მრავალ ფიჭებს, აგრეთვე ხოცვენ თავის ბარტყებსაც და გააქვსთ სკიდგან.

თუ გაუჭირლათ ბრძოლა ფუტკრებს ამ მტრებთან, რომელნიც დიდხანს არ უნდებიან მთელი ფიჭები დაქსელონ თავის ბადით, მაშინ სკას სრულიად სტოვებენ, გამოდიან კარში ნაყარივით და ეძებენ სხვა წმინდა ბინას.

ბურნის წინააღმდეგი საშუალება ხშირი დათვალიერებაა სკისა, გამოწმენდა მტვერისა, განსაკუთრებით, დაბნეული სანთლის ქერწლისა, რომელიც ბურნის მატლებისათვის წარჩინებული ბუდეა, გამოჭრა ფიჭის დაქსელული ადგილებისა. ღონიერ ნაყრებს და რიგიანად დაქმანულს (გავლესილს) სკებს ბურნა სრულიად ვერაფერს აკლებს.

2, მწიფობელა

მაისის დამდეგიდამ სექტემბრის დამლევამდე ჩვენში სცხოვრობს ერთნაირი ფრინველი, რომელსაც იმერეთში უწოდებენ მწიფობელას. ეს ფრინველი ფერად მწვანეა ყვითელი ზოლებით და გრძელი ნისკარტით, დაფრინავს გუნდათ და იკვებება მწერებით. მწიფო-

ბელა აძლევს მეფუტკრეს დიდ ზარალს და ხანდის-ხან, განსაკუთრებით, ნოტიო წლებში, სრულიად სპობს ფუტკრებს. გამჭრიახი მხედველობის შემწეობით, ის შორს ხედავს მფრინავ ფუტკარს დაიქვრს ჰაერში. ნადირობა ამ ფრინველზე ძლიერ აღეილია, მით უმეტეს, რომ თოფის სროლის არ ეშინია. ხეზე სხდომა გუნდათ იცის და ამისათვის ერთი სროლით ხშირად ბევრი მოიკვლის.

3. მესკია

მესკია კრელი ჩიტია, ეტყევა ფუტკარს უფრო ზამთარში. მარცვლებით აღვილი მისატყუებელია მახეზე და დასაქერი.

4, კრაზანები (ბზიკები) და კიანკველებიც არ აკლებენ ხელს ფუტკრების მტრობას, რისთვისაც მეფუტკრე უნდა სწყვეტდეს მათ, რამდენადაც მოუხერხდება.

5. ფუტკრის ტილი

მუყაით მეფუტკრეს ხშირად ენახულება წვრილი, მოწითალო და ტყიპის მსგავსი მწერი, რომელიც აზის ფუტკარს კისერზე ან თავზე. ფუტკრებიდამ იგინი გადადიან დედოზე და ახლებიან თუ თავზე, თუ კისერზე და თუ კისრის ნაოკებში; თუ ბევრი დაესია, შეუძლიათ დედო მოკლან.

6. თ ა გ ვ ე ბ ი

თაგეები დიდი მტრებია ფუტკრებისა, განსაკუთრებით, ზამთარში. თუ შესავალი იზოვეს, ფიჭებს სრულიად დახრავენ. ზამთრის ძილის დროს არც თვითონ ფუტკრებს აკლებენ ხელს. ამისათვის მეფუტკრე უნდა სცდილობდეს, რომ თაგეს სკაში შესავალი არა ჰქონდეს.

7. გომფაშო

გომფაშო ძლიერ მანებელია ზაფხულის თვილ ღამეებში მიწაზე მდებარე სკებისათვის. სიცხის გამო ფუტკრები გროვად ჩამოეკიდებიან ხოლმე თელგბთან, გომფაშოები მიაღგებიან და სკამენ მუკ-მუკა.

გონივრული მოვლა ფუტკრისა

რომ დაუკვირდეთ ფუტკრის ცხოვრებას, როგორი ბინაც უნდა ჰქონდეს მას, ჩვენ ვხედავთ თაფლს ზეფით და ბარტყების ბუდეს მის ქვეშ. მხოლოდ ძალდატანებით შეიძლება აღამიანმა შენახვინოს მას თაფლი ბუდის გვერდზე ანუ ძირს. ცარიელ ჯლაგებს მალლა ფუტკრები სწრაჲად ავსებენ თაფლით. სიცვიებშ იგინი ზიან თაფლის ქვეშ, თუ ხელს არ უშლის ამგვარ მდგომარეობას სკის შენობა. ზამთარ-

ში, როდესაც მოძრაობა და გადასვლა ერთი ადგილიდან მეორეზე ძნელია, მაშინ ამგვარი მოწყობილობა სკისა მიუცილებელი საჭიროებაა; მათთვის თაფლის მოძებნა არაა საჭირო, ღირს მხოლოდ ნელ-ნელ იზიონ ზევით ფიჭაზე; თაფლიხათვის შორს მოგზაურობას ასცილდებიან და აღარ მოსწყდებიან საერთო გუნდს ანუ თაფლის ადგილს; სითფო ცხადია, ზევით მიდის, რის გამოც თაფლი, გარდა იმისა, რომ კარგად ინახება, თხელია და ფუტკრებს აღარ სჭირდებათ მისი გადნობა.

უნაკლოჯლო ბინა, რასაკვირველია, იქნება იმისთანა, რომელიც მეფუტკრეს შეუძლია თავისუფლად, როდესაც სურს, თაფლის შენობის წაუხდენლად გადაათვალიეროს, გახილოს, მოუაროს საჭიროების დროს. ამისთანა სკაში ადვილად უნდა შეიძლებოდეს ყოველი ფიჭის ამოღება და თავის ალაგას ჩადგმა. როდესაც ამნაირად იქნება ფუტკრების ბინა მოწყობილი, მაშინ მეფუტკრეს შეუძლია სთქვას ფუტკრები მოვაშინაურე და მათი პატრონი გაეხდო.

დასაშლელი სკა

დაშლა სკისა შესაძლოა მაშინ, როდესაც თეთული ფიჭა (სარაჭა) მოთავსებულია ცალკე ჩარჩოში და იმიანად ამოიღება. ჩარჩოები სკაში არიან მიწყობილი ერთიმეორენე ისე, რომ შუაში ფუტკ-

რებს აქვსთ თავისუფალი სასიარულო. ჩარჩოს ზედა თავის სიფართოე დამოკიდებულია ფიჭის და ფუტკრების სასიარულო ალაგის (ქუჩის) სიფართოეზე. თეთეული ჩარჩოს თავის სიფართოე უნდა იქმნეს უმეტენაკლებოდ სამი მეოთხედი გოჯისა (ვერშოკისა). ამ ნაირი ჩარჩოები ჩაიწყობა სკაში ზევიდამ, ან გვერდიდამ. რიცხვი მათი დამოკიდებულია ფუტკრის ღონეზე და სიმრავლეზე. ფიჭები უნდა იყენენ მიბმული შიგნიდგან, ჩარჩოს თავის შუა ალაგას, ამისათვის ხელოვნურს, ანუ ნამდიელ ფიჭას გამდნარი წმინდა სანთლით აკერენ აღნიშნულ ალაგას. თუ ფიჭა არ არის, მაშინ სახაზავით წმინდა სანთლის სწორ ხაზს გაავლებენ იმ ალაგას, სადაც უნდათ ფუტკრებს ფიჭები მიაბეყენონ და კზას აღარ შეიშლოან.

დასაშლელი სკები ბევრნაირია. მათ შორის უმჯობესია იმისთანა, რომლის გასინჯვა ერთი შეხედვით შეიძლება ბუდის დაუმგერველად. საქმე იმაშია, რომ რომელი ჩარჩოც გინდათ, ის უნდა ამოიღოთ დანარჩენების გაუნძრველად, თორემ თუ სხვებისაც შენძრევა და გამოღება დაგვჭირდა, ეს ძნელიც იქნება და მავნებელიც. (ხედი).

დარიგება მეფუტკრეობის დაწეებისათვის

როდესაც მეზობლებს და ნაცნობებს ურჩევ ფუტკრის გაშენებას, ყოველთვის გეუბნებიან: «გაევა-

შენებლი, მაგრამ მოელის არა გამეგება რა>-ო. სა-
ჭიროა მხოლოდ ფუტკარი იშოვოთ და მერმე თვი-
თონ შეგასწავლის და შეგაყვარებს თავს. ფუტკარი
ისეთი რამ არის მეფუტკრეობაში, რომ ყოველმა
მუშა კაცმა მიუცდილობდალ უნდა გაიშენოს. თუ მა-
ინც მაშინვე ვერ გადაიყვანთ კოდიდგან ჩარჩოიან
სკაში, დიდი უბედურება არ მოხდება, უსარგებლოდ
მაინც არ დარჩები.

იანვარი და თებერვალი კარგი დროა ფუტკრის
სყიდვისათვის. სყიდვის დროს თან იყოლიეთ გამოც-
დილი კაცი, რომ სალი და ლონიერი ფუტკარი ამო-
არჩიოთ, ლონიერ ფუტკარში მეტიც რომ მისცეთ,
ისა სჯობია. წაღება შეგიძლიათ, როდესაც ჯერ კი-
დეც თოვლია, თუმცა დაგვიანებასაც არა უშავს-რა,
მხოლოდ თავდაღმა არ მოგივიდესთ დაღმა, თორემ
ფიჭები პირველმა მოვა და წახდება. შემდეგ ამისა
საჭიროა მომზადდეს ნაყრებისათვის ბინები—სკები.

ორკვარნი დასაძლეული სკა

სრულ-თავიანი ჩარჩოები.

როგორც ზემოთა ვსთქვით, ერთი ფიჭის და-
საწყისილამ მეორე ფიჭის დასაწყისამდე საჭიროა სამი
მეოთხედი გოჯისა, არც მეტი—არც ნაკლები. ამი-
სათვის ყოველ ჩარჩოს უკეთებენ თავის სიფართეს

გოჯის სამ მეოთხედს. რაც შეეხება ჩარჩოების სიგრძე-სიმაღლეს, სხვა და სხვა ნაირს ხმარობენ. ჩარჩოები მიეწყობიან ერთი მეორეზედ მჭიდროდ თავებით ისე, რომ ზემოდამ სინათლე არ ჩავიდეს, მხოლოდ მათ ქვეშ იატაკამდის უნდა იქმნეს ცარიელი ადგილი არა ნაკლები ნახევარ გოჯისა, გვერდებსა და კედლებ შუა კი—არა ნაკლები მესამედ გოჯისა, თუმცა აქ არც დიდი უნდა იქნეს ცარიელი ალაგი, თორემ ფიჭებს გადააკლიებენ ჩარჩოებზე და მიაბმენ კედლებზე, მიუცილებელ საჭიროებას შეადგენს ყველა სკებისათვის მოსარგო ჩარჩოების კეთება; უამისოდ მცფუტკრობა თავის სასარგებლო მიზანს ვერ მიაღწევს. აგრეთვე მჭიდროდ იქნება შეკრული მთელი სკაც, რომ იატაკიდან, გვერდებიდან და წინა პირიდან ჭურჭუტანები და ნაბზრები არ ექმნეს. ქერის მაგივრად იქმნება ერთი-მეორეზე წაწყობილი ჩარჩოები. ხოლო უკანა გვერდი—შესახვე-გამოსაზევი, რომ ჩარჩოების ამოკლება და ჩამატება არ მოგვიშალოს. ძალიან სასარგებლოა ექნეს გამოსაღები იატაკი. ეს კარგია გაწმენდისათვის. წინა კედელზე (შუბლზე) დაეტანება ორი საფრენი თვალი, ერთი—შუბლის ფიცრის და იატაკის შესაერთებელთან და მეორე—ზემოდ. ქვედა საფრენთან უნდა მიაკრათ პატარა ფიჭუფიჭა ფუტკრების დასაჯდომად. ცხეს შენობისათვის თვალი დაეტანება გვერდით, თფრლისათვის კი ფიჭის პირდაპირ. სახურავი სჯობია

ფიცრისაგან გაკეთებული, სკის მასალა უნდა იყოს
ხმელის და იმისთანა მასალიდგან (ხილვან), რომ
კლება-მომატება არ იცოდეს, მაგალ. რთხელა, წი-
ფელა და ალვის ხე.

ვიწრო თავიანი ჩარჩოები

ამგვარ სკებს ის გარჩევა აქვსთ პირველთან,
რომ ჩარჩოებს უფრო ვიწრო აქვსთ თავება, საილა-
მაც ფიქები დაიწყებიან, რის გამო მათ შარის ფუტ-
კრებისათვის მალლა ასეველი ალაგი რჩება. ეს გარე-
შობება მეფუტკრეს ხელეც შეძლებას ერთი დახედეთ
შეიტყოს ფუტკრის ცხოვრება და ამ მიზნისათვის არ
აფრ-დაუროს ჩარჩოები.

სათავლე განყოფილება, მისი მიზანი და მოხმარება.

უმთავრესი საქმე გონიერული მეფუტკრეობისა
არის რაც შეიძლება ბევრი თაფლის მიღება, რისსა-
თვის საჭიროა საკმაო მუშა ფუტკარი გავაშენოთ იმ
დროსათვის, როდესაც თაფლის უმთავრესი საშოვ-
რობა იწყება, მონაერის რიცხვი კა შევამციროთ.
სკაში მეფუტკრემ არ უნდა დააყენოს მამალი ფუტკრის
ფიქადა თუ ამას ყურადღება არ აქვს მიქცეული,
დარწმუნებული უნდა იყოს, რომ იმისთანა მეფუტკრე

სრულიად უცოდინარია თავის საქმისა, ანუ ხარმაცი. საქმე იმაშია, რომ თუ ფუტკრებს დრო აქვსთ აშენონ ფიჭვები, მაშინ ღონიერი ნაყრები, რომლებსაც ძველი დედო ჰყავსთ (იმ გაზაუხულის გარდა ყველა ძველად ითვლება), მონაერის ციკებს აგებენ, რის გამოც შენდება ურიცხვი მონაერი ტყუელია, შემქმელი ფუტკრების ნაღეწ-ნაშრომისა.

ზემოაღნიშნული მიზნის მისაღწევად მეფუტკრები ხმარობენ სხვა და სხვა საშუალებას. სათაფლე განყოფილებას აკეთებენ ბუდის ცალკე, რომ დედოს ნება არ მისცენ მოსცილდეს ბუდეს და სდოს კვერცხი თავის სურვილისამებრ. ხშირად ხდება, რომ სკა ღონიერია, მაგრამ თაფლის საშოვრობის დროს მაინც ძლიერ შენდება. ეს ხელს უცარავს თაფლის შენახვას, რადგან ბარტყები დიდ ალაგს იკავებენ სკაში, ბევრ თაფლს ანადგურებენ და ფუტკარსაც ბევრს აცდენენ მოვლის დროს. სკა მანამდის უნდა გაღონიერდეს, თორემ ახლა მუშაობა უნდა. დედო რომ სათაფლე განყოფილებაში არ გავიდეს, ხმარობენ ერთგვარ რკინის ცხრილს; რომელშიაც გაეტევიან მარტო მუშა ფუტკრები. ეხლა ყველაზედ საუკეთესო განცმანის ცხრილია, რომლითაც ჰყოფენ ბუდის ფიჭვებს სათაფლე განყოფილებიდან. ფუტკრები ხედევენ, რომ სათაფლე განყოფილებას ფიჭვებს დედო ვეღარ მოიხმარს ბარტყებისათვის და თაფლით ავსებენ. საშოვრობის მოსპობის შემდეგ მეფუტკრე სპობს

სათაფლე განყოფილებას და თაფლს, რაც ფუტკრებს არ დასჭირდებათ საზამთროდ, თავისათვის ინახავს.

დადანი სკა

გამოჩენილმა ამერიკელმა მეფუტკრემ დადანმა, იმის მიხედვით, რომ ინსტინქტურად ფუტკრები თავის საზრდოს—თაფლს აგროვებენ სკის თავში, ე. ი. ზევით, ქვევით კი საბარტყე ბუდეს, მოაწყო საუკეთესო სკა, რომელიც შესდგება ორის ანუ სამის სარფთულიდგან. თვითეული სართული შესდგება სწორი ოთხკუთხიანი ყუთიდგან. ერთ მათგანში სცხოვრობს ფუტკრის ოჯახი; ჩარჩოების თავზე გადაფარებულია ძველი ტილო ანუ სხვა რამე ქსოვილი, რომელსაც დათვალიერების დროს ნელ-ნელა გადაწევენ. თავს ადგია რიგიანად მოხდენილი და მაგრად შეკრული თავსახურავი. როდესაც ბუდე გაიხსება ბარტყებით და კვერცხებით, ფუტკრები გამჩაველდებიან და თაფლის ზიდვა გაჩაღდება, მაშინ თავსახურავს მოხდიან, საფარს ააცლიან, მის მაგივრად დააფარებენ ცხრილს და შემდეგ ზევითდგან დაადგმენ მეორე ყუთს. ეს ყუთი წარმოადგენს სათაფლე განყოფილებას, ფუტკრების ამოსატყუებლად ამ განყოფილებაში ჩადგმენ ერთს ანუ ორ ბარტყიან ფიჭს, დანარჩენს კი ჩააწყობენ ცარიელ მზა ფიჭებს. აგრეთვე მოიქცევიან მესამე ყუთის დადგანაზედცა,

1) თუ საჭირო იქნა. როდესაც თაფლის საშოვრობა გათავდება, მაშინ სათაფლე განყოფილება ისპობა; ჩარჩობიდან ფუტკრებს ჩაფენთხენ ბუდეში, თაფლს კი, რაც ფუტკრებს არ დასჭირდებათ, საზამთროდ შეინახვენ.

დადანის მეფუტკრეობა მ.ო.თხოვს სკების უნაკ-
 ლულობას (ამისათვის ძვირიც არის), დიდს თვალყუ-
 რისგდებას და მუდამ საფუტკრეზე ყოფნას. მეფუტკ-
 რეს არ შეუძლია იქონიოს საფუტკრეები სხვადასხვა
 ალაგას, რადგანაც ერთს ვერ მოსცილდება. ამ შემ-
 თხვევაში ერთი საფუტკრე არ მისცემს მეფუტკრეს
 ნებას გააშენოს დიდი რიცხვი ფუტკრებისა, თუ არ
 შემოიღო თესვა სათაფლე მცენარეებისა, რომელთაც
 უნდა აძლიონ ფუტკარს თაფლი მთელი ზაფხულის
 განმავლობაში, და არა ერთ რომელიმე დროს. ადრე
გამოზაფხულზე ფუტკარს უნდა განგებ კმევა, რომ
 ადრევე გალონიერდეს და თაფლის საშოვრობაზე
 მუშა არ დააკლდეს. ამასთანავე აუცილებელი საჭირო
 არის მრავალი ხელსაწყო.

ამისთანა მეფუტკრეობა სახელ დახელოა მხოლოდ
 ზოგიერთისათვის და არა საზოგადოების უმრავლეს-
 სობისათვის.

ლ ა ი ა ნ ს ი ს ს კ ა

დიდმა განთქმულმა და პატივცემულმა ფრანგმა
 ლაიანსმა სულ სხვა ნიადაგზე დააყენა მეფუტკრეობა.

მისმა სწავლამ და გამოცდილებამ ყველას შეძლება მისცა იყოლოს ფუტკარი სადაც და რაზდენიც უნდა იმ დროს, როდესაც სხვა საქმესაც არ მოცდება.

სკები არიან ერცელი, რომლებშიაც ფუტკრები ძვირად ნაყრობენ. მათ გაზაფხულზე აძლევენ (აწუობენ შიგ ჩარჩოებით) მზად ფუტკრის ფიჭებს და მით წინათვე სპობენ მონაერების უბრალო გაშენებას. ბუდისათვის (კვერცხისა და ბარტყებისათვის) საჭირო ალღას სკაში ჰყოფენ დანარჩენი ადგილიდამ ცხრილით, რომ დედო სანაშენო ბუდეს ვერ გაშორდეს და მით თაფლის გროვებას ხელი არ შეუშალოს. რადგანაც ფუტკრებს ფიჭის შენება ძალიან ამხნვეებს, ამისათვის ცარიელი ადგილიც ბევრი აქვსთ სათაფლე განყოფილებაში, რომ თვითონაც აშენონ ფიჭები. შეიძლება მაშინ მონაერის ფიჭებიც ჩამოიყვანონ, მაგრამ რადგანაც დედოს იმ განყოფილებაში მსვლელობა არ ექნება, მათ ფუტკრები თაფლის ჭურჭლად მოიხმარენ. ამისთანა სკებს დიდი მოვლა არ სჭირდება, რადგანაც სრული არიან და სათაფლე განყოფილება არ შეადგენს ცალკე მოსახსნელ განყოფილებას. სათაფლე განყოფილება კეთდება ჩარჩოვებ შუა ცხრილის ჩადგმით, რომელიც შემოდგომაზედ შეერთდება ბუდესთან ცხრილის ამოღებით. ამგვარი მეთუტკრეობა მითაა ადვილი, რომ მთელს წელიწადში სჭირდება მხოლოდ ორჯერ ნახვა. აპ-

რილში ბინის კასადიდებლად და შენახულების დასახელებად, შემოდგომაზე—თაფლის ამოსაღებად და ზამთრისათვის მოსამზადებლად. ეს უკანასკნელი სკა ამით აძლევს მეფუტკრეს ნებას იყოლიოს ფუტკარი სხვა და სხვა ადგილებზე და იქსახუროს თვით ბუნება სათაფლე მეცნიერების გაუშენებლად.

პირველად, როგორც ზემოთა ესტკვით, გაისინჯება სკები გაზაფხულზედ იმ დროს, როდესაც ფუტკრებს თორმეტი დღე მაინც უმუშავენიათ გარედ (იმაზე აღრე არ ივარგებს). ყველა ბარტყებიანი ფაჭები უნდა მიეწყოს სკის ერთ ყურეში იმ რიგზე, როგორც დაგხდათ. ხოლო იქით-აქეთ უნდა ჰქონდეს ცოტაოდენი თაფლიანი ფიჭები. ეს უკანასკნელები წარმოადგენენ ორ ბუნებით კედლებს ბარტყების სიცივისაგან დასაფარავად.

სკის მეორე ბოლოში ჩაუმატებენ ფუტკრის სიმრავლის მიხედვით სამიღამ ხუთამდის ჩარჩოს, რომელზედაც ფუტკრებმა უნდა ჩამოაშენონ ფიჭები. ამ ჩარჩოებს ერთად არ ჩააწყობენ, თითოას სდგმენ ორ თაფლიან ფაჭის შუა. ფუტკრებს ძლიერ ეზარებათ ცარიელი ადგილი სავსე ფიჭებს შორის და ცდილობენ გაავსონ. უკან თაფლის გადატანა მითაა კადეკ სასარგებლო, რომ ახალი ფუტკრები დაიწყებენ იქიღამ თაფლას გადატანას ბარტყებისათვის საკვების გასაკეთებლად ღნელ-ნელა გადაეწვევიან იქსამუშევრად. ცარიელი ადგილი, რომელიც გადარჩება ბუდესა და

თაფლის ფიჭებს შუა, უნდა ეგრეთვე აივსონ უთაფლო, მაგრამ სრული ფიჭიანი ჩარჩოებით. ძალიან კარგია, სულ ყველა ერთად ჩააწყონ ჩარჩოები, რომლებზედაც ფუტკრებმა თითონ უნდა ჩამოაშენონ ფიჭები. ნაშინჯია, რომ როდესაც ბევრ ჩარჩოებზე დაიწყებენ მუშაობას ფუტკრები, უფრო ბევრს აკეთებენ, ვინემ თითო-თითოს ჩამატების დროს. ეს იმიტომ, რომ შენების დროს მუშაობენ ფუტკრების უმეტესი ნაწილი და თუ საკმარი საშენებელი ადგალი არ ექნათ, ტყუილად გაცდებიან.

ოც ჩარჩოიანი სკა, როდესაც თითოს აქვს რვა გოჯა სიგრძე—სამაღლე, არ არის ძალიან დიდი კარგ თაფლიან ალაგებში; მაგრამ თუ ადგილი განსაკუთრებით ძალიან თაფლიანია, ოც-და-ოთხი და და ოც-და-ექვსი ჩარჩო სულ ყოველთვის დასჭირდება.

ზემოდ აღწერილი წესი მოსახდენია სუსტი სკებისათვისაც, მხოლოდ ჩარჩოების რიცხვი შემცირებული იქმნება. გაზაფხულზე განხილვის დროს, თუ ფუტკრის ოჯახს აქვს დაბეჭდილი ბარტყებიანი ფიჭები ერთი მეორეზე გამბმულა და არა არეულად (მაგალითად, ერთი ფიჭის თვალში კვერცხია, მეორეში იქვე—გამოჩენილი მატლი, მესამეში დაბეჭდილი ბარტყი—პარკი, ან თაფლია, ეს სისუსტის ნიშანია) ამისთანა შემთხვევაში ცოტაც რომ იყოს მუშა ფუტკარი, მაინც საიმედოა. ზამთრისათვის თუ თითო სკას აქვს არა ნაკლები ოც-და-ათას—ორმოცი გირ-

ენა, მეფუტკრე სრულიად უზრუნველ ყოფილი შეიქმნება შესახებ მათი საკვებისა. თაფლის ამოღების დროს უნდა მოისპოს სრულიად მონაერის ფიჭები, რომელნიც გადადნებიან სანთლად და გაიკვლებიან ხელოვნურ ფიჭაში, თუ თვითონ არა გაქვსთ მათი საკეთებელი მანქანა.

რამდენად სასარგებლოა ხელოვნური ფიჭა.

თუმცა ფუტკრები უჩვენოდაც აკეთებენ ფიჭებს, მაგრამ მოხმარება ჩვენის მხრით დიდი სასარგებლოა.

როდესაც ფუტკრები თავის ნებაზე მუშაობენ, აგებენ ბრავალ მონაერის ფიჭებს და მით გამოჰყავსთ ურიცხვი მუქთა მჭამლები; ისინი არ ფიქრობენ მოამზადონ თაფლისათვის ალაფი წინ-და-წინ და დაიწყებენ მუშაობას მაშინ, როდესაც თაფლი უნდა ზიღონ, ასე რომ ჰკარგენ უძვირუფესს დროს; უაღრულობისა გამო დაცარიელებულ ბარტყების ბუდეებს გააფხებენ თაფლით და შესწყვეტენ ბარტყობას. ან და უადგილო ეიწროობისა გამო ნაყარიგავა სკიდამ, რომელიც სასარგებლო არ არის.

როდესაც ხელოვნური ფიჭები წინ-და-წინვე აქვსთ ჩაწყობილი, ფუტკრები ასწორებენ და მეტის სიჩქარით აშენებენ (ასრულებენ); ხელოვნური ფიჭა წარმოგვიდგენს ჩვენ მუშა ფუტკრის ფიჭების დასაწ-

ყისს და ამისათვის მონაერისას ველარ გააკეთებენ.

უკანასკნელი დასკვნა ლაიანიის მეფუტკრობისა შემდეგია: რომ ერთსა და იმავე დროს მივიღოთ ჩვენ ცოტა ნაყრები, მრავალი თაფლი და ახალი სანთელი, ზუჯალებლად საჭიროა დიდი, სიგანეზედ დადგმული სკა, რომელიც ერთბაშად უნდა იტევდეს საჭირო ფიჭებს, რომ სიფიწროვისა გამო დედოს კვერცხის დებაში ხელი არ შეეშალოს, საკმარისი უნდა იქნეს ფიჭები თაფლის შესანახად და, დაბოლოს, უნდა იქნეს ცარიელი ფიჭებიც, რომ ახალგაზდა ფუტკრებს შეეძლოსთ აშენონ ახალი ფიჭები, როდესაც ესაჭიროებათ და სურათ.

სუიღვა ფუტკრისა

ფუტკარი შეგიძლიათ იყიდოთ თუნდ უბრალო კოდით ანუ რაფით, თუნდ ნაყრით, უკანასკნელი უმჯობესია.

ნაყრის სუიღვა

თუ გაქვსთ შემთხვევა იყიდოთ ახალი ნაყარი, რომელიც ჯერეთ არ ჩაუჯენიათ სკაში და მხოლოდ მიხვეულია რამეზე, ანუ სანაყრეშია ჩასმული, მაშინ მისი ჩაჯენა ჩარჩოიან სკაში ძალიან უბრალო საქმეა. ამისათვის საჭიროა ამოვაკრათ ჩარჩოებს ხელოვნური ფიჭა ანუ ნამდვილი ფიჭის ნაჭერი, თუ ეს არ

გადაყვანა ანუ გადადენა ფუტკრისა მოხერხდება ბევრ ნაირად. ჩვენ ვურჩევთ იხმარონ შემდეგი, ძალიან გავრცელებული წესი.

გადასაყვანად საჭიროა ყოველთვის იქონიოს ორი როფი ღონიერი ფუტკრის ოჯახით; უნდა იქნეს მშვენიერი თფილი დღე, ჩვენს მხარეში აპრილში და მაისში; ორი კაცი საჭიროა, დაიწყეთ მუშაობა არა ადრე თორმეტის საათისა დღისით.

ჯერეთ მოამზადეთ ჩარჩოიანი სკა, რომელშიაც უნდა გადაიყვანოთ ფუტკარი. თუ მოხერხდეს მოამზადეთ ჩარჩოები ნამდვილი ფიჭით საესე, თუ არა, სამი თუ მეტი ნახევრამდრს მაინც ჩაკრული ხელოვნური ფიჭით.

შემდეგ დაინიშნეთ საფრენი თვალის სიმაღლე როფზე, სადაცა სდგას. გადაიტანეთ როფი სხვა ადგილას სადმე ჩრდილში ხუთმეტრი საყენის სიშორეზე; აქვე მოიტანეთ ჩარჩოიანი სკა. სადაც როფი იდგა, იქ დადგით დროებით ცარიელი ყუთი მუშაობიდან დაბრუნებული ფუტკრებისათვის. თუ ასე არ ჰქენით, უკანასკნელნი დაიკარგებიან, ან სხვა სკებთან ჩხუბს გამართვენ.

როფი გაამალღეთ რაზედმე მაღლად, უხრჩოლეთ კომლი და ძირიღგან მოაძვრეთ ძრო. თქვენ ძირიღგან დაინახეთ ჩამოკიდებულ ფიჭებს, თითქმის ცარიელს, რადგანაც ფუტკრები კომლისაგან შემალული იქნება შენობის სათავეში. მიაჭერით რამო-

დენივე ფიჭები თავამდის. მუშა ფუტკრის ფიჭები ჩარჩოებში გამამგრეთ ტყეჩებით, რომ არ გამოცვივდეს, მონაერის კი არ ეარგა. თუ ფუტკრის ბარტყები შეგხედეთ, ისიც ჩააკარით. ხშირად მეფუტკრეს ამისთანა შემთხვევაში დასჭირდება პირზედ ჩამოსაფარებელი (პირბადე), რომელსაც ყველა თვითონ ადვილად გააკეთებს. იყიდეთ წმინდა რკინის საცერი პირის სახეს რომ ეყოს და გარეშემო ტილო შემოაკარით, რომ თავზე ჩამოიცვათ.

ამნაირად გამართული ჩარჩოება ჩააწყეთ სკაში და დაახურეთ თავი, რომ ბარტყები არ გააციოთ. აგრეთვე მიადგით ძრო როფსაც, როგორადაც იყო. როდესაც გაათავებთ ამ მუშაობას, გადაბრუნეთ როფი ისე, რომ ფიჭები ზევით ექნეს აშვერილი, უხრჩოლეთ ცოტაოდენი და მერმე დაუწყეთ ნელნელა ორი ჯოხით რაკუნი. ერთ წამს რომ ურტყათ ჯოხი, ხუთ წამს შესჩერდით, რომ სამგზავროთ მოეწყონ ფუტკრები ე. ი. თაფლი მოიგროვონ ჩინჩახეში. შემდეგ დაიწყეთ ისევ რაკუნი და გააკრძელეთ 10 — 12 წამს. როდესაც ამას გაათავებთ, მოხსენით ძრო, რომელიც ეხლა მალლა არას და დაინახავთ, რომ ფუტკრები ზევით მოგროვილან ერთად. მაშინ ფრთხილად გადაიყვანეთ კოვზით ფუტკრები, რაც მოხერხდეს ჩარჩოიან სკაში და თვალი ადევნეთ დედოს.

სკის შესაველ თვალს მიუღვით ფიცარი და ზედ

დააფინეთ ტილო. კოვზით დაჰყარეთ ხოლმე ზედ ფუტკრები, რომლებიც ცხერებივით გაეშურებიან თვლისაკენ. ამ დროს დედოს დანახვა ძნელი არ არის. თუ არ გამოჩნდა დედო, ისეც იმ წესზე უნდა დაუწყოთ რაკუნის და რამდენადაც შესაძლოა სულ გამოდენოთ ფუტკრები, სანამ დედოს არ ნახავთ.

როდესაც დედო ნახულია და ჩამომსხდარი ჩარჩოიან სკაში, როდესაც მასთან გადაყვანილია უმრავლესი ნაწილი ფუტკრისა, მაშინ დახურეთ სკა და გადაიტანეთ იმ ადგილს, სადაც დროებით დასდგით ცარიელი. ამასთანავე საფრენიც იმ სიმაღლეზე დაუტანეთ, რამოდენზედაც როფს ჰქონდა. თუ სხვანაირად დასდგით სკა, ფუტკრები დიდხანს იწვალეებენ და ვერ მიაგნებენ თავის ბინას. ცარიელ სკაში შესრული ფუტკარი უნდა ჩაჰყაროთ ჩარჩოიანში.

როფი, რომლიდგანაც ფუტკრები გადმოდენეთ, წაიღეთ და დასდგით მეორე ღონიერი როფის ადგილას; ეს უკანასკნელი სხვა ადგილას დასდგით, გაამაგრეთ კარგად და მიეცით ფუტკრებს წყალი.

რა მოხდება ამგვარი ადგილის შეცვლით? — ჩარჩოიან სკაში იქნება დედო, ახალგაზრდა და მუშა ფუტკარი ახალ ბუდეზე. დედო დასდებს კვერცხებს და ნაყარი ილღეგრძელებს. როფი, რომლიდგანაც გამოდენეთ ფუტკრები, დაობლდება, მაგრამ როდესაც თქვენ მას მეორე ღონიერი როფის ადგილზე დასდგამთ, გაღონიერდება მისი მუშა ფუტკრით. ფუ-

ტკრები შეხედვენ, რომ დედო აღარა ჰყავსთ და გამოიყვანენ ახალს. მეორე როფი, სხვა ადგილზე გადატანილი, დაჰკარგავს თაფლის მომტან ფუტკარს, მაგრამ შიგ დარჩება ბარტყი, ახალი ფუტკარი და დედო; მალე გალონიერდება და თაფლის მომტანიც გაუზნდება, მხოლოდ პირველად წყალი თუ არ შეუდგით შიგ როფში, არ ივარგებს; წყლის მომტანი ფუტკარი ჯერ-ჯერობით არ ეყოლებათ და უწყლობისა გამო ახალ ბარტყებს გამოსწოწნიან. ჭურჭელში ჩხირები ჩაჰყარეთ, რომ ფუტკრები არ დაიხრჩონ და ისე შეუდგით.

ოცდაერთი დღე რომ გავიდეს, ნახეთ როფი, რომლიდგანაც გადმოდენეთ ფუტკარი. მას ეყოლება ახალი გამოტეხილი დედო. წინანდელი დედოს კვერცხებიდგან უკვე გამოსული იქნებიან ყველა და ახალს კი ჯერ არ ექმნება დადებული კვერცხი. ესლა თავისუფლად შეგიძლიათ გამოსჭრათ ყველა ფიჭები და როგორც თაფლით, ისე სანთლით ისარგებლოთ, ხოლო ფუტკრები დედოიანად გადაიყვანოთ სხვა ჩარჩოიან ცარიელ სკაში, რომელშიდაც იქნება მიუცილებლად არა ექვსზე მეტი ფიჭიანი ჩარჩოები. ერთი ჩარჩო უნდა იქნეს ღონიერი სკიდამ გადმოტანილი დაბეჭდილი ბარტყებიანი ფიჭით. რამოდენიმე დღეში სკა გალონიერდება, დედო დაიმამლება და დაიწყებს კვერცხის დებას. ახალ სკას საფრენი

თელი უნდა იმ ადგილასვე ექნეს, თორემ ფუტკრები დაიკარგებიან.

ამ სახით, ორი როფიღამ თქვენ მიიღეთ ორი ჩარჩოიანი სკა, თათლი და სანთელი მთელი როფის და ერთიკ კიდევ მთელი როფი დაგრჩათ.

ამისთანა გადაყვანა შეიძლება ზარტო ლონიერი სკებიდგან, სუსტები არაფერ ხეირს მოგცემთ.

გამრავლება.

გამრავლება ორ ნაირია: სკის გალონიერება ფუტკრითა და გამრავლება ოჯახების რიცხვისა. პირველი დამოკიდებულია დედოზზე, რომელიც სდებს საზარტყე კვერცხებს, მეორე კი წარმოსდგება მაშინ, როდესაც სკა ბუნებით, ანუ კაცის შემწეობით იყოფება რამოდენიმე ნაწილად ისე, რომ თვითთელი ნაწილი იწყებს თვით-არსებობას. თუ ესეთი ნაწილი ოჯახისა თვით, ძალდაუტანებლად დასტოვებს სკას სხვა ახალი ბინის მოსაძებნად, მას ეძახიან ბუნებით ნაყარს, თუ მეფუტკრემ გაჰყო—ხელოვნურ ნაყარს. როდესაც სკა ლონიერია და ნაყარს ადრე იძლევა, ამით მეფუტკრე თავისუფალი ხდება, მაგრამ ბუნება ჩვენს ნებაზე არ დაიარება, ხელია შეწყობა, ზოგიერთ შემთხვევაში მაინც მიუცილებელი საჭიროა, რომ დროზედ და რიგიანი ნაყრები მივიღოთ.

უჩარჩო სკების ხელის შეწყობა, რომ რიგიანი

ნაყრები მივიღოთ, უფრო საძნელოა მეფუტკრეობისათვის. მას შეუძლია მხოლოდ, როდესაც ამიდები გათფება, თხელი (წყლიანი) თაფლის ჭმევა დაუწყოს ყოველ მესამე საღამოს. ამის შედეგი ის იქნება, რომ დედო აღრე კვერცხის დებას მოუმატებს და სკა აღრევე გაღონიერდება. თაფლიან სკებს ჭმევა არ უნდათ, მხოლოდ ამისთანა სკები უნდა გახსნათ, თაფლიან ფიჭებს თავები გადაფხიკოთ და თაფლი გამოაჩინოთ. ამ მოქმედებას ისეთივე შედეგი ექნება, როგორც ჭმევას.

ბუნებითი ურბ

ბუნებითი ნაყრები უნდა ჩასვით სკაში ისე, როგორც დაიჭირეთ. ეს შეეხება, რასაკვირველია, ღონიერ ნაყრებს, თორემ სუსტები, მაგალ., მეორე და მესამე პირი, ხშირად ერთად უნდა შეერთდნ. შეერთება სჯობს მოსაყარ ჭურჭელშივე და მერმე სკაში ერთად ჩაისმის. ცხადია, რომ ნაყრის ჩასმა აჯობებს ცოტად მაინც ფიჭიან სკაში. ამასთან საჭიროა სახეში ვიჭონიოთ, რომ შეერთებულ ნაყრებს უფრო ვრცელი ბინა ექმნესთ, რამოდენიმე თაფლაუკერავი თაფლით და თუ შესაძლოა, ბარტყებიანი ფიჭის ნაყრით, რომელიც შეიძლება ჩაეკრას სხვა ფიჭაში, რადგანაც ამგვარი ნაყრები ხშირად ჰკარგვენ დედოს. უკანასკნელ შემთხვევაში ნაყარი გაიქცევა,

თუ არ იქნა კვერცხები, ანუ თავდაუხუარავი ბარტყი, რომელსაც ფუტყრები აროადეს არ მოსცილდებიან და რომლიდამაც დედოსაც აღვილად გამოიყვანენ. მაგრამ ჩასმა ღონიერი პირველი პირის ნაყრისა მზა ბუდეში, როგორც გამოცდილება გვარიგებს, არ არის სასარგებლო, რადგანაც ის მალე მრავლდება და, აღვილი შესაძლებელია, იჭიდამაც იყაროს. ამისთანა შემთხვევა საზაოალოა, რადგანაც არც ნაყარი ივარგებს და სკაც დასუსტდება. უმჯობესია მათ მიეცეს მხოლოდ დასაწყისი შენობისა და დანარჩენი თვითონ გააკეთონ.

ხვებდ მიხვეული ნაყარი უნდა მოყაროთ ჯერეთ სანაყრეში. სანაყრეს მიაღვამთ ძირიღვან მიხვეულ გუნდს და მერმე ღონიერად დაჰკრავთ (დაანძრევთ) ტოტს, რომელზედაც ზის ფუტყარი, — მთელი გუნდი შიგ ჩასცივიდება. პირველად აიშლებიან, მაგრამ მალე შევლენ ისევ შიგ და დამშვიდდებიან. თუ მოხერხებულ აღვილზეა ნაყარი, შეიძლება ჰარდაპარ სკაშიც ჩაჰკაროთ და მერმე, სადაც გსურსთ, იქ დასდგათ. როდესაც ნაყარი ისე მოუხერხებელ ალავას დასჯდება, რომ სანაყრეში ერთბაშად ჩაქრა არ შეიძლება, მაშინ სანაყრეში ჩაჰყარაან კოვზით რამდენიმეს და იქვე დაჰკადებენ; დანარჩენიც მალე შიგ შევა, მხოლოდ ცოტა კომლი უნდა უხრჩოლოთ, ააფრინოთ სილით, ანუ ფხვიერი მიწით. უმჯობესია მოიქცეთ ასე: ფოთლებიანი ტოტი, თუ ბალახი ას-

ხურეთ თხელი თაფლით და ჩამოჰკიდეთ ნაყარის ახლოს. ნაყარი ზედ ჩამოეკიდება და შემდეგ ადვილად აიყვანთ.

როდესაც შეეასრულეთ ძნელი საქმე—დავიჭირეთ ნაყარი, მერმე მისი სკაში ჩასმა ადვილია. სკას, რომელშიაც ფუტკარი უნდა ჩაესვას, მოეხსნით ზურგის კარს და მივაფენთხთ იმაზე ნაყარს სანაყრედამ. შეიძლება ასეც: სკის წინ საფრენ თვალთან გაფინეთ ტილო, ანუ თუ სხვა რამე და იმაზე დაჰყარეთ ფუტკარი, რომელიც თავისით ნელ-ნელ შევა საფრენ თვალში. ჩარჩოების სიმრავლე სკაში დამოკიდებულია ნაყრის სიდიდეზე, მაგალ., ორ გირვანქა ნახევარზე მეტი თუ არ არის ნაყარი, ჩარჩო ოთხზე, ანუ ხუთზე მეტი არ ეარგა და თუ მეტია, შვიდი და რვაც ჩაიდგმის.

ძალიან სასარკებლოა სუსტი ნაყრის დროს მოიქცეთ ასე: ნაყარს, რომელსაც ცარიელ სკაში ჩაჰყარით, დასდგამთ ძველის ადგილზე, საადამაც იყარა. ძველს კი რომელიმე ღონიერი სკის (რომელიც ნაყრის გაშვებას არ აპირებს) ალაგას დასდგამთ, უკანასკნელს ახალ ადგილს გადაიტანთ. სუსტი ნაყარი გაღონიერდება მუშაობიდან დაბრუნებული ფუტკართ, ნაყრის გამშვები მიიღებს სხვა სკის მუშა ფუტკარს, უკანასკნელი კი, თუკცა რამოდენიმე დღეა მუშაობას შესწყვეტს, მაგრამ მალე გაღონიერდება, თუ სკაში წყალს მასცემთ ჭურჭლით.

რამოდენიმე დღის შემდეგ სკას ნახავთ. თუ იატაკზე სანთლის ქერწლი იქმნეს დაბნეული, მიხედვით, რომ სკაში სიცივეა, ერთი თუ ორი ჩარჩო უნდა ამოაკლოთ და სკა დაქმანოთ, ნაბზრები აუღესოთ.

ხელოვნური ნაყარი

ხელოვნური ყრა ფუტკრისა ძალიან გამოსადეგი და საყურადღებო საქმეა მეფუტკრისათვის; მაგრამ ამას უნდა კარგი ცოდნა ფუტკრის ცხოვრებისა და ზნე-ჩვეულებისა, თორემ უიმისოდ ბევრს ვერას ისარგებლებთ და ბევრსაც იზარალებთ. ხელოვნური ნაყრებისათვის არ დაგვეჭირდება ხეებზე პოტინი, როგორც გვეჭირდება ხშირად ბუნებითი ნაყრების დასაქვრად. ამასთან ხელოვნური ნაყრები სკას არა სტავენენ. ხელოვნური ნაყრები შეგვიძლია გავათავოთ უმთავრეს საშოვრობის დრომდე. არ გვესაჭიროება ყარაულობა, რომ ნაყრები არ დაგვეკარგოს.

თუ ოჯახი ფუტკრისა ღონიერია, ყოველთვის შეგვიძლია გავყოთ. კარგია გასაყოფად ის ოჯახი, რომელშიაც ბუდეს ქვეშ მრავალი ფუტკარი ჰყილია გუნდათ და აქვს მონაერის დაბეჭდილი ბარტყი.

ხელოვნური ნაყრის კეთება ბევრნაირია, მაგრამ აქ ჩვენ ავსწერთ, რომელიც უფრო საუკეთესო და სასარგებლოა.

ახალშენი ფუტკრის გადასახლება

ახალშენი ფუტკარი ე. ი. ჯერ გარედ გამო-
 უსვლელი და ტყე-მინდვრებში უმუშევარი, ბარტყით
 და კვერცხით გადასახლდება ამნაირად: წინ და წინ
 დაიჭერენ დედოს და ჩასმენ გალიაში, რომელსაც
 გამოსაეალ პირს აუფლესენ, სანთლის თხელი ფურც-
 ლით, მხოლოდ დაუტევებენ პატარა ჯურჯუტანას.
 ამგვარად დატყვევებულ დედოს ჩააჯენენ (ჩააკვრენ)
 მომზადებულ ცარიელ სკის სათავეში ორ ცარიელ
 ფიჭის შუა. იქვე ჩაეკვრის ბარტყებიან ფიჭის ნაჭე-
 რი. შემდეგ ამისა ეს დედოიანი ცარიელი სკა უნდა
 დასდგათ იმ სკის ადგილას, საიდანაც დედო გამო-
 იყვანეთ, უკანასკნელი კი სხვა ლონიერ სკის ადგი-
 ლას, თვითონ ეს უკანასკნელი დაიდგმის ახალ ად-
 გილს. ძველი ფუტკრები (რომელნიც გარეთ მუშა-
 ობენ), წაეღენ თავის ბინაზედ, სადაც ებლა მარტო
 მათი დედოა ცარიელ სკაში, გაანთავისუფლებენ
 (გამოსჭრიან) მას გალიიდგან და შეუდგებიან ახალი
 ბუდის კეთებას; დაობლებული სკა გამოიყვანს ახალ
 დედოებს და რადგანაც მან მრავალი მუშა ფუტკარი
 მიიღო სხვა ლონიერი სკიდგან, ადვილი შესაძლებე-
 ლია, გამოუშვებს მესუთმეტე ანუ მეთექვსმეტე დღეს
 ბუნებით ლონიერ ნაყარს (ეს იქმნება მეორე პირი).
 მესამე სკას კი, რომლის ადგილას ეს დაიდვა, უნდა
 მისცეთ რამოდენიმე დღეს წყალი ჭურჭლით, რად-

განაც გარეთ მუშა ფუტკარი ჯერეთ აღარ ეყოლება.

ახალშენის გადასახლება შეიძლება კიდევ თავის დედოიანა, მხოლოდ, მაშინ ძველ სკას უნდა მიესცეთ სხვა დედო (სხვა სკილამ ანუ განგებ მომზადებული). უკანასკნელ შემთხვევაში დედო სრულიად დამწყვდეული უნდა იყოს ორ-სამ დღეს და მერმე სანთლით უნდა აუგლისოთ პირი, თორემ თუ მალე გამოიყვანეს გალიილამ, მოკვლენ; ფუტკრები უნდა შეეჩვიონ მას და თითონაც სკის სუნი უნდა მიიღოს. საჭირო არის ამისთანა ნაყრებისათვის, რომ ახალი სკა ძველს წაგაედეს შეხედულობით და საფრენი თვალის იმ ალაგას ჰქონდეს, თორემ მრავალი გაფრინდებიან სხვა სკებისაკენ და დაიკარგებიან, ან ჩხუბს გამართიენ.

ახალშენის გადასახლება შეიძლება კიდევ მესამე ნაირად. დედოს დაიჭერენ და ჩასმენ ახალ ცარიელ ფიჭებიან სკაში. ძველი სკილგან ამოიღებენ თითო-თითო ჩარჩოს და ყველა მასზე მჯდომარე ფუტკრებს ჩასტოცებენ (ჩაყრიან) ახალ სკაში, შემდეგ ჩარჩოებს თავისავე ალაგას ჩასდგმენ. როდესაც ახალ სკაში ჩასტოცებენ ყველა ჩარჩოებიდან ფუტკრებს, მერმე ამ სკას დასდგმენ ახალს ადგილას, აქ ფუტკრები ხელახალ მოსახლობას შეუდგებიან. ძველ სკაში კი ძველი ფუტკარი დარჩება (ფუტკარს თუ ერთხელ

მინც გარეთ უმუშავია, ის ახალ ალაგას არ გაჩერდება), ბარტყები და კვერცხები, საიღამაც ახალ დედოს გამოიყენენ და შეუდგებიან ხელახალ მოსახლოებას.

შეკრებილი ნაყარი

თუ მეფუტკრეს რამოდენიმე ღონიერი ჩარჩოიანი სკა აქვს, მას შეუძლია ნაყარი გააკეთოს ამნაირად: თვითეულ ღონიერ სკას მოაკლებს თითო ბარტყიანს და კვერცხიან ჩარჩოს. ამას სკები სრულებით არ შეიმჩნევენ, მხოლოდ ჩარჩოებს დედო არ ცაჭყვეს. ამისთანა ჩარჩოებს ექვს ანუ შვიდს ჩასდგმენ ცარიელ სკაში და დასდგმენ ახალს ადგილას. ამისთანა ნაყარს ეყოლება თან გამოყოლილი ახალი ფუტკარი, ბარტყი და კვერცხი, რადგანაც დედო არ ეყოლებათ, ახალს გამოტეხენ. მეხუთმეტე ანუ მეთექვსმეტე დღეს ეს სკა გაუშვებს ერთს ანუ ორ ღონიერ ნაყარს.

ამისთანა შეკრებილი ნაყარები შეიძლება რამდენჯერმე გააკეთოს მეფუტკრემ ერთსა და იმავე სკებიდან, რადგანაც რამოდენიმე დღის შემდეგ ღონიერი სკებისათვის სრულიად შეუტყობლად შეიძლება ამოაკლდეს კიდევ თითო ჩარჩო და გაკეთდეს ახალი სკები. ოც ჩარჩოიანი სკიდან, მაგალითად, ერთჯერ გაკეთდება სამი ახალი სკა, რომლებიც ნაყარებს გაუშვებენ და, თუ მეტი არა, ექვსად მინც

გარდაიქცევა. ამნაირად შეკრებილი ნაყრები რომ სამჯერ გავიმეოროთ, გაკეთდება თვრამეტი ხელოვნური ნაყარი, ასე რომ, სკები თითქმის ერთი ორად გარდაიქცევა.

დედოს მიცემა

დედოსი მიცემა ხელოვნური ნაყრობის დროს ხშირად საჭიროა, უდედოდ დარჩენილმა სკამ არ იყაროს. მიცემა დედოსი საზოგადოდ ასე ხერხდება: მას ჩაჰკეტენ გალიაში ორი-სამი დღით; როდესაც მას ფუტკრები შეეჩვევიან, გააღებენ გალიის კარს და მის ალაგას სანთლით ალესვენ, მხოლოდ სანთელში დაატანებენ პატარა ჯუჯუტანას; შემდეგ ფუტკრები მას თითონ გამოუტყრიან გამოსასვლელ თვალს. თუ დედო მოსწონთ, ფუტკრები დედოს ძალიან არ მიეხვევიან, ფრთები გაშფერილი ექნებათ, რითაც ისინი სიამოვნებას ხატვენ. მაგრამ თუ არ მოსწონთ, მაშინ გალიას გუნდი მჭიდროდ დაესევა, თითქოს ზედ მიჰკლდომიან. უნდა იცოდეთ, რომ ფუტკრები ხანდისხან დედოს სრულებით აღარ მიიღებენ, თუ მისი მიცემა დაგვიანდა და სადედოეები უკვე დაიბეჭდენ. საზოგადოდ ახალი დედო უნდა მისცეთ მესამე ანუ მეოთხე დღეს ძველის წართმევის შემდეგ.

შეცვლა ერთი დედოსი მეორით, მაგალითად, ძველი უეარგისის ახლით, შეიძლება ამნაირად: ძველ დედოს დაიჭერენ და ჩაჰკეტენ გალიაში, გალიას ჩაჰკიდებენ იმ ალაგას, სადაც ბევრი ფუტკარი ზის. შემდეგ ერთი დღის ანუ ღამისა მის მაგიერად იმავე დაკეტილ გალიაში ჩასმენ ახალს და ჩასდგმენ იმავე ალაგას; ერთი დღისა და ღამის შემდეგ გალიას კარს უღებენ და ულესენ სანთლით. როდესაც დედო გაშოვიდა, უნდა ნახოთ, მიიღეს თუ არა; თუ არ მიიღეს, იატაკზე იქმნება დეარდნილი ფუტკრების გროვაში.

ხელოვნურ ნაყრებს, რომლებსაც დედო არ გაჰყოლიათ, შეიძლება დედოს მაგიერად მისცეთ მზა, გამოსატეხი სადედოეს ფიჭა, რომ მალე გამოტეხონ ახალი დედო. ამისთანა შემთხვევაში უფრო ძვირად მოხდება მეორე პირი ნაყარი, ვინემ მზა დედოს მიცემის დროს.

მზა დედო

მზა დედოები შეიძლება იყონ ნაზამთრი, პატარა სკებში შენახული, მაგალითად ორ ან სამ ჩარჩოიან სკაში თავის ფუტკრებითურთ; შეიძლება იმ წლისა, ე. ი. გაზაფხულზე გამოყვანილი. ამისთანა სკებში სდებენ თაფლიანს, ბარტყიანს და ცარიელ

ფიქვას; მერმე ჩაყრიან შიგ რამოდენიმე მუჭა ფუტკარს, განსაკუთრებით ახალგაზრდას.

საფრენი თვალი სკისა დაიხურება რკინის ბადით, რომ ჰაერი შეუვიდეს და დასდგმენ სამი ანუ ოთხი დღით ბნელს ადგილას; ამის შემდეგ დადგმენ საფუტკრეზე ღონიერი სკების მოშორებ. როგორც კი გააღებთ საფრენს, ძველი ფუტკრები თავის ბინას მოსძებნიან, ახლები კი დარჩებიან, გამოიყვანენ დედოს და დაიწყებენ ოჯახობას. როდესაც გამოტენილი დედო დაიმამლება და დაიწყებს კვერცხის დებას, მას უკან შეგიძლიათ იხმაროთ, როგორც გინდათ.

როგორ უნდა მოიქცეს მეფუტკრე, რომ, რაც შეიძლება, მეტი თაფლი მიიღოს.

ამ კითხვის ახსნა ადვილად შეუძლია მას, ვინც დაკვირვებით შეისმინა და შეისწავლა ზევით აღწერილი; მაგრამ საჭიროდ ვრაცხთ რამოდენიმე სიტყვით ჩვენვე გამოვხატოთ და განვმარტოთ ამის ახსნა.

გაზაფხულიდგან, რაც უფრო საშოფრობა გაღონიერდება, დედო თანდათან უმატებს კვერცხის დებას და ოჯახიც ღონიერდება; დაიწყება გამოყვანა მონაერებისა და შემდეგ, თუ ოჯახი გაყოფას აპირებს, შეუდგება დედოების გამოყვანასაც. პირველად, მართალია, ნაშოფრობა იხარჯება ბარტყების გამო-

საკვებად, მაგრამ მერმე კი, უმთავრესი ნაშრომობის დროს, თაფლის მომტანი ფუტკრით ღონიერი ოჯახები იწყებენ თაფლის შენახვასაც, მის ჩასხმას იმ ფიჭის თვლებშიაც, რომელნიც თანდათან თავისუფლდებიან ბარტყებისაგან. ბარტყობა ამით თანდათან შემცირდება დაბოლოს შემოდგომისათვის საშრომობის შესუსტებაც და სითბოს ნაკლებეფანებაც სრულებით შეაწყვეტინებს ბარტყობას და ამნაირად ოჯახში დაიწყება მოსვენება.

მაშ, ჯერ ბარტყობა უშლის ხელს თაფლის მოგროვებას და მერმე, თავის მხრით, თაფლის გროვება ასუსტებს ბარტყობას. თაფლი და ბარტყობა ჩხუბობენ ერთი მეორესთან და თუ ბარტყობამ დასძლია, მაშინ თაფლის შენახულობა ნაკლები იქნება, მისთვის რომ ის თითქმის სულ ბარტყობაზე დაიხარჯება, რის გამოც შემოდგომისათვის ამისთანა სკვებში იქნება მრავალი ფუტკარი და ცოტა თაფლი; თუმცა თაფლის გროვებამ აჯობა ბარტყობას, მაშინ დედოძალოუნებურად იბარტყებს ნაკლებად და, ამისათვის, შემოდგომის პირზე სკაში იქმნება მრავალი თაფლი და ცოტა შედარებით ფუტკარი, რადგანაც ბევრი ფუტკარი იკარგება მუშაობის დროს, გამრავლება კი ნაკლებია. ცხადია ბევრი თაფლი შეიკრიბება სკაში მაშინ, როდესაც უმთავრესი თაფლიანობის დროს ფუტკრებს ბევერია. ფუტკრის ოჯახი, რომელიც ღონიერი იყო

ზაფხულის დამდეგს (თაფლიანობამდის) და არ უყრია, შემოდგომისათვის თაფლიანი იქმნება და ფუტკარიც საკმაო ეყოლება; თავიდგან სუსტი ოჯახი კი ბარტყობას გაჰყვება და თუმცა შემოდგომისათვის მრავალი ფუტკარი ეყოლება, მაგრამ თაფლი კი ცოტა ექმნება.

ყრასაც (გამრავლებას) აგრეთვე დიდი ზედგავლენა აქვს თაფლის მოგროვებაზე. ნაყრებს თან მიჰყვება მუშის ძალა და ამით, თუმცა რამოდენიმე ხანს თაფლის ზიდვა ნაყრის მომცემ სკაში იკლებს, მაგრამ მაგიერად შესწყდება ბარტყობაც, რადგანაც კვერცხის მდებელი დედო ნაყარს გაჰყვა. მოტანილი თაფლი ამისათვის ცოტა დაიხარჯება. ერთი ნაყრის მომცემი სკა საზოგადოდ თაფლიანია. მაგრამ იმ სკებს, რომლებიც რამოდენიმე ნაყარს გაუშვებენ, შედარებით ცოტა თაფლი აქვსთ. ამასთან უნდა შევნიშნათ, რომ სანამ იყრიდეს, ოჯახი ზარმაცობს და ცოტას მუშაობს.

ამ სახით, თაფლი მაშინ იქნება მრავალი, როდესაც ფუტკრები მას მეტს მოიტანენ და უბრალოდ დახარჯვენ ნაკლებს. მაშ საჭიროა, რომ სკები უმთავრესი თაფლიანობის დროს იყენენ ძალიან ღონიერნი, ნაყრობა კი გათავებული იყოს, გარდა ამისა საჭიროა, რომ არ მოშენდეს ბევრი მონაფარი—მუქთამუქამლები და აგრეთვე არ მოშენდეს ბევრი ფუტკარიც.

მონაყრის ნაშენობის შესამცირებლად მეფუტკრემ სკაში არ უნდა დააყენოს მონაყრის ფიჭები. მთელი ფიჭები, რასაკვირველია, ამოიღება, მაგრამ როდესაც ფუტკრის ფიჭაშია გამორეული მონაყრის ფიჭა, მაშინ უკანასკნელი გამოიჭრება და მის მაგივრად ჩაჭკერდება ფუტკრის ხელოვნური ფიჭა. ამაზედ უკეთესი საშუალებაა ძველი დედოს გამოცვლა სკაში. ძველი დედო სულ ყოველთვის ფუტკრებს საღერდელს უშლის და ეცლება ნაყრით ძველს სკას; ახალი კი დაბადების წელიწადს ყრაზე არ ფიჭრობს და არც მონაყრებს აშენებს. ძველი დედოს წართმევის შემდეგ მათე დღეს ნახვენ სკას და ერთის მეტს საღედოვებს მოსპობენ, თორემ, თუ დედო ერთზე მეტი გამოტყდა, ნაყარი იქმნება და სკას მეტი ზარალი მოუვა.

რომ უმთავრესი საშოგრობის დროს ფუტკრებში ღონიერი იყენენ, მათ სჭირდებათ ხელის შეწყობა. ჩვენ ვიცით, რომ რაც თაფლის ნაშოგრობა მატულობს, ისე მატულობს ბარტუობაც; ამისათვის ჩვენ შეგვიძლია საჭმელის მიცემით სკები გავაღონიეროთ, რა დროსაც გვინდა. შეიძლება ფუტკრებს გაზაფხულისათვის საკმაო ყვავილის ფქვილი არა აქვსთ. იმ შემთხვევაში შეგვიძლია მონაყრის ფიჭაში ჩაეყაროთ ფქვილი (კარგია სიმინდის და მუხუდოსი) და ჩაეკიდოთ სკაში; ამასთანავე უნდა მივსცეთ სკაში თხელი

თაფლიც. როდესაც თაფლს წაიღებენ, მაშინ, თუ ფქვილი აკლიათ, იმასაც გადაიტანენ მონაერის ფიჭვიდან ფუტკრის ფიჭვებში ფუტკრის ახლოს. ჭმევა ერთნაირად საქაროა, როგორც სუსტის, ისე ღონიერი სკებისათვის, ამისათვის რომ ფუტკრებს ეგონებათ საშოვრობა დაიწყოვო და ბარტყობას მოუჩქარებენ. თხელი თაფლი კეთდება ერთი მესამედი თაფლის და ორი მესამედი მღუღარე წყლისაგან და მიეცემათ გაციების შემდეგ. საჭმელიან ჭურჭელში ჩხირები უნდა ჩაჰყაროთ, თორემ ფუტკრები დაიხრჩობიან. ჭმევა ერთად შეგიძლიათ, გარდა სუსტი სკებისა, გარედ; სალამოს ჟამზედ დაუდგამთ საჭმელს ცოტად მოშორებ და ადვილად მიაგნებენ. სუსტებს კი საჭმელი შიგ უნდა შეუდგათ ღამით. თუ სხვისი სკები ახლოს, მაშინ ყველას შიგნით უნდა აქამოთ ღამითვე. ჭმევა შეიძლება როდესაც ამინდები გათბება, სიცივეებში საზარალოა.

უმთავრესი თაფლის საშოვრობის დროს, თუ სკები გათანასწორობებული არიან ღონით და ყრა გათავებულია, მეფუტკრე უნდა უკვირდებოდეს, რომ ფუტკრებს საკმარისი ალაგე ჰქონდესთ სკაში თაფლის შესანახავად. ცხელ ამინდებში, რომ არ დასცხეთ ფუტკრებს, ყველა თვლები უნდა გააღოთ და ჯურ-ჯუტანებიც გაუღესელი დასტოვოთ. დასაშლელ სკებში აღიდებენ ბუდებს და აღებენ სათაფლე განყოფილებას, თუ აქვს უკანასკნელი სკას. როფებს თაფლის გამოჭრის მეტი არა უხერხდება რა.

რადგანაც ფიჭის შენებაზე თაფლის ზიდვა უფრო სასარგებლოა, ამისათვის ფიჭების წახდენას ძალიან უნდა ვერიდებოდეთ და კარგ საშოვრობის დროს საქმეში ვხმარობდეთ; ის უნდა ჩაუდგან მაშინ ფუტკრებს და ძალიან ადვილად გააესებენ თაფლით. ესლა რადგანაც ბარტყობა სუსტდება და მონაერის გაშენებაზე ფუტკრები აღარ ფიქრობენ, მონაერის ფიჭაც გამოსადეგია, განსაკუთრებით იმ წლის (ახალი) დედოიანი სკებისათვის.

რომ არ დამტყრიონ და არ წახდინონ თვითონ ის ფიჭებიც, რომლებშიაც თაფლი ასხია, მოიგონეს ჯარა (ცენტრობეკა), რომლის საშუალებით თაფლი ფიჭისაგან ისე გამოდის, რომ თვით ფიჭის ნაშენობა რჩება მთელი და ხელახლა შეიძლება ჩაიდგას. ჯარა გამოსადეგია მხოლოდ ხარჩოიან სკებისათვის. ის იმითხა კიდევ სასარგებლო, რომ თაფლის ამოღება შეიძლება ფიჭის სრულიად თაფლის გავსებამდისაც, რადგანაც ფიჭა არა ხდება. ამით თაფლს მეტსაც ვიღებთ და უფრო წმინდასაც.

უნდა მივაქციოთ ყურადღება მას, რომ ნაშოვარი თაფლი არ იხარჯებოდეს, როგორც ზემოთა ვსთქვით, ტყუალ-უბრალოდ. ის ფუტკრები, რომლებიც დაიბადებან ხუთ კვირაზე გვიან, თაფლის უმთავრესი საშოვრობის დრომდე, აღარაფერს მოიტანენ იმ წელში, ამისათვის ამისთანა ფუტკრები

ძლიერ არ უნდა გაშენდნენ. ამიტომ თუ სკა თაფლის უმთავრესი საშოგრობის დასაწყისს საშუალი იყო და საშოგრობის პირველ დროს სჩანს, რომ მასში ბარტყობა სძლევს თაფლის გროვებას, სჯობია წაართვათ მას დედო. ეს დედო გამოდგება ხელოვნური ნაყრისათვის, სკა კი, სანამ იქ ახალი დედო გამოტყდებოდეს, გაღონიერდება თაფლით, რადგანაც ხელუხლებლად დარჩება ის საკვები, რაც ბარტყებს დასჭირდებოდა. ახალი დედოს ბარტყობას შემდეგ დასჯაბნის ბარტყის სიმრავლე.

იმ შემთხვევაში, როდესაც სკა შემოდგომაზე უნდა მოისპოს, ე. ი. შეერთდეს სხეასთან, რადგანაც გამრავლება ფუტკრისა აღარ ესაჭიროებათ — წართმევა დედოსი მიუცილებელი საჭიროებაა. აქ ძალიან უანგარიშობა იქნება მეფუტკრისათვის, თუ იმისთანა ფუტკრები გააშენა და იმათზე საკვები დახარჯა, როდესაც ისინი მისთვის საჭირო არ არიან. დედო უნდა წაერთვას სამის ანუ ოთხი კვირის წინედ უმთავრესის საშოგრობის დრომდე. ამ დროს განმავლობაში ყველა ახალი ფუტკრები დაიზრდებიან, ახალი დედო-კი ვეღარას მოასწრებს. მაშინ ფუტკა საკმაო იქნება თაფლისათვის, აგრეთვე მუქთამჭამლებიც ცოტა იქნებიან.

თუ ფუტკრებს აღარ ამრავლებენ, მაშინ თაფლის სიმრავლისათვის ასე იქცევიან: რადგანაც ძვე-

ლი დედო ამრავლებს მონაერებს—მუქთამკამლებს და კიდევ ნაყრობას, ამისათვის, დაიწყებს თუ არა ის მონაერის კვერცხის დებას გაზაფხულზე, მაშინვე ამოიყვანენ სკილამ და მოსპობენ. მეფუტკრეს შეუძლია არ უყუროს მონაერის კვერცხის ჩადებას, შეუძლია მას დედო ამოიყვანოს სამის ანუ სამ კვირა ნახევრის წინ თაფლის უმთავრესი ნაშოვრობის დრომდე, მეთვლეკს უნდა გასინჯოს აღნიშნული სკა, რომელშიაც მოსპობს ყველა სადედოვეებს, გარდა ერთისა, თორემ თუ ერთზე მეტი იქმნა სადედოვე, ნაყარიც აუცილებელი იქნება. ფუტკრები სკაში ახალ დედოს გამოიყვანენ, ის არც დედოს გააშენებს და არც ნაყარს გაიყვანს სკილამ. ამით მრავალი ფუტკარი შეინახება სკაში უმთავრესი საშოვრობის დროისათვის და მეფუტკრეც ისარგებლებს.

სულ ყველაფერი ეს ითქმება იმისთანა ადგილებზე, სადაც ზამთრის პირს საშოვრობა არ არის; მაგრამ სადაც შემოდგომის საშოვრობაა, ფუტკრის სიმრავლეს გაზაფხულის დაწლევს არ აქვს ცუდი მნიშვნელობა, მით უმეტეს რომ მონაერის დროც აღარ არის, ბარტყობა მცირეა და თუ თაფლის საშოვრობა კარგია, შექველია მრავალი შეგროვდება.

თაფლის მოძველობა ადგილისა.

უპირველესი მნიშვნელობა მეფუტკრეობაში უკავია ადგილს, სადაც გამართულია საფუტკრე. რადგან-

ნაც ფუტკრები თაფლის მასალას ჰკრებენ მცენარე-
 ებიდან, ცხადია, რომ თუ თაფლი არ არის ტყე-
 შინდერებში, არ იქმნება არც სკებში. თუ რომელიმე
 ადგილას ფუტკარი იმაზედ მეტი იქმნა, რაც ბუნე-
 ბაში თაფლი მოიპოვება, რასაკვირველია მეფუტკრე
 სარგებლობის მაგიერად იზარალებს. ამისათვის
 მეფუტკრემ ძალიან კარგად უნდა იცოდეს ადგილის
 მდგომარეობა და იმის შესაფერად ამრავლებდეს ფუტ-
 კარს. თაფლის მომცემლობა კარგია იმ ადგილებში,
 სადაც თაფლის ხეები, ჩირგვები და ბალახებია და
 მომცემი თესლი.

თაფლის ამოღება

თაფლი უნდა ამოიღოთ თაფლის საშოვრობის
 გათავებისას. ყოველს შემთხვევაში, ის არ უნდა გა-
 დასდოთ აცივებადის, მისთვის, რომ ფუტკრები ვე-
 ლარ მოასწრებენ რიგიანად მოწყობას ზამთრისათვის
 და ცუდათ იზამთრებენ. ჩვენი უბრალო მეფუტკრე-
 ები ან გამოსჭრიან თაფლს ქვევიდგან შუამდის, ან
 სულ დაამსებენ (მოჭკვლენ) ოჯახს ძარიანად წყლით,
 თუ გოგირდის სუნით, —თაფლს, ბარტყებს და მკედარ
 ფუტკრებს ერთად ჩაჰყრიან ქვაბში. გამოჭრა თაფლის
 არ არის კარგი, მაგრამ ბევრად სჯობია სულ დახო-
 ცვას. ეს უკანასკნელი ნამეტან ბარბაროსულ ჩვეულებად
 უნდა ჩაითვალოს ღმრთიერ საზარალო პატრონისათვის.

გამოჭრა არ ვარგა იმისთვის, რომ საუკეთესო შენახულება ფუტკრებისა არის სკის სათავეში, პატრონი კი აჭრის ქვევიდგან ნახევრად ცარიელ ფიჭებს, ნაბარტყევს და შავს.

დახოცვა ფუტკრისა უგონობაა და სიბრყვე მართო იმისათვის კი არა, რომ სწყდებიან ფუტკრები და ბარტყები, რომლების გაზრდაზე მრავალი თაფლი დაიხარჯა ტყუილ-უბრალოდ და რომლებიც არ უნდა გაეშენებიათ მაინც. აგრეთვე არ ვარგა მისთვისაც, რომ მკვდარი ფუტკრიანი და ბარტყიანი თაფლი წამხდარია და ჰკარგავს თავის ფასს. ცხადია, უფრო სასარგებლო იქმნება პატრონისათვის, თუ მას თაფლისათვის ფუტკრის დახოცვა სურს, მას საშოვნობის დრომდე წაართვას დედო და როდესაც სკაში ბარტყები აღარ იქნება, გამოდენოს იქიდან ფუტკარი და სხვა სუსტ სკას მისცეს, თაფლი კი თვითონ მოიხმაროს. რომ სხვა სკებსაც არ შეაფაროს ეს ფუტკარი, მაინც ასე აჯობებს, მით თაფლი მაინც არ წახდება!..

დასახსნელ სკებში, რასაკვირველია, აღვილია თაფლის ამოღება: რომელი ფიჭებიც გესურს, იმას ამოვაცლით. ბევრი თაფლის ამოღება, რომ ფუტკრებს საყოფი საკვები არ დარჩეს, არ ვარგა. ამისათვის საჭიროა ვიცოდეთ სკის სიძიძივე ფუტკრების ჩაჯენამდე. სკები უნდა აწონოთ მშრალ ამიდებში.

ზ ა მ თ რ ო ბ ა

არ არის საჭირო ჩვენ თფილ ქვეყანაში ზამთრობის დროს ფუტკრები მოსცილდნენ იმ ალაგს, სადაც ზაფხულში იყვნენ. თუ სკები რამოდენიმედ სქელი მასალიდგანაა გაკეთებული, ცივი ქარების დროს გვერდებიც დაგლესილი აქვსთ და თვლებიც სულ ყველა არა აქვსთ გაღებული, სიცივისაგან დაფარული იქნებიან. საფრენი თვლების პირზე მიაფარებთ რამეს ისე, რომ ქარმა თავისუფლად არ დაიწყოს რბენა (სულ დაქმანვა არ შეიძლება, უშავრობით ფუტკრები დაიხოცებიან) და პირდაპირ მზე არ უნდა შესჩერებოდეს, რომ სინათლემ კარში არ გამოიტყუოს ფუტკრები, რომლებიც, შეიძლება, სიცივის გამო ველარ შებრუნდნენ უკანვე და სრულებით გამოეთხოვონ სიცოცხლეს. გარდა საფრენი თვლისა, როგორცა ვსთქვით, ჯურჯუტანები უნდა გაიღესონ გარედგან რიგიანი უბზარი მასალით, მაგალითად, აყალოს, ნაცრის და ახალი საქონლის (ძროხის) ნაკელის ნასერით: ეს ნივთიერება მშვენიერად იზილება ერთად და არ სკდება.

ზამთარში ფუტკრები ჩუმად და მწყნარად სხედან მშრალ ადგილას ფიჭვებში თაფლის ახლოს, ნელ-ნელა სჭამენ თავის შენახულებას და რაც უფრო ცარიელდება ფიჭვები, ისე უფრო ზევით იზევენ. ისინი ამ

დროს ან სულ არ იღებენ ხმას, ან და ტკბილად ზუფიან; როდესაც სკაზე დაარაკუნებთ, ხმაურობა მოისმის, მაგრამ მალე შესწყდება, ან ისევ იმაზე დასდგება, როგორც ისმოდა. როდესაც სკაში სხვა და სხვანაირი ხმები მოისმის და დიდხანს აღარ დამ- შეიღდებიან, ის ნიშნავს, რომ სკა უდებოდა; თუ უბრალო ფოთლის მსგავსი შრიალი ისმის, მაშინ თაფლი აკლიათ; თუ არაერთარი ხმა არ ისმის, გა- მოჭრილია სკა. მჭიმე ჰაერისა და ცუდი საკმლის გამო ფალარათი უჩნდებათ, სერიან სკას, ფიჭებს და გაზაფხულის პირზე ჰკედებიან ურიცხვით. განსაწმენ- დელი ნაფარდობა ერთად-ერთი უებარი საშუალებაა ამ ავადმყოფობის წინააღმდეგ.

თუ გაზაფხულის პირზე სკაში სინოტივ არ არის, ბუდეს ობი არ აქვს მოკიდებული და არ არის გასე- რილი ფუტკრის ნაკელით, აგრეთვე მკედრებიც ცო- ტაა, მაშინ სკა კარგადაა ნაზამთრი.

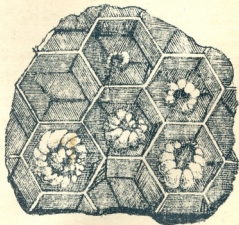
მუშა ფუტყარი.

ფუტყრის დედა.

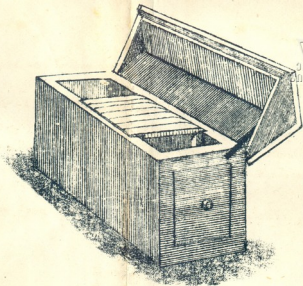
მონაგარი ანუ
მამალი ფუტყარი.

ეს სურათი წარმოადგენს გადილებულ ფიჭას, რომელზედაც სჩანს თან და თან მოზრდილი მატლი, ანუ ბარტყი ფუტყარსა.

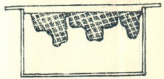

ეს სურათი წარმოგვიდგენს უმეტესაწლებოდ ბუნებრივ სივრცით სა-
შენებელ ფიჭას ანუ ბუდეს. ძირს, რაც მსგავსად, ჩამოშვერილია დედოს
გამოსატუნი ბუდე, რომელშიაც ჯერ ახალი დედო ჯის, არ გამოუჭრია.
მის გვერდითაა თავჩამოსხნილი სადედოე, რომლიდან უკვე გამოსულა
ახალი დედო. გარდა მატლებისა ფიჭაზე ისელება თავდაბურული ბუდეები.
სადაც ექვს-კუთხოვანი სახე ფიჭის თვლების მოშლილი და წინ წამობე-
რილია, იქიდან გამოვლენ მონაგრები; რომლებიც კი ისეა თავდაბურული,
რომ ფიჭების სახე ისევ ცხადია სჩანს, იქიდან გამოიჩეებიან მუშა
ფუტყრები.

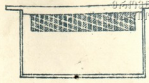

დასაშლელი სკა.

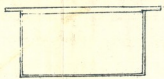
ეს სურათი ცხადად გვაჩვენებს სკას თავის სახურავით, რომელშიაც აწყობა რამოდენიმე ჩარჩო. ეს ჩარჩოები ჩვენ თავსუფლად შეგვიძლია ერთი ადგილიდან მეორეზედ გადავიტანოთ, ანუ ერთი სკიდგან მეორე სკაში გადავიტანოთ, თუ, რასაკვირველია, ისიც ამნაირადაა მოწყობილი.

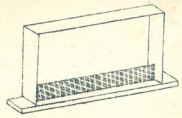
ჩარჩო, რომელზედაც
მიკრულია ნამდვილი ფი-
ჭის ნაჭერი.

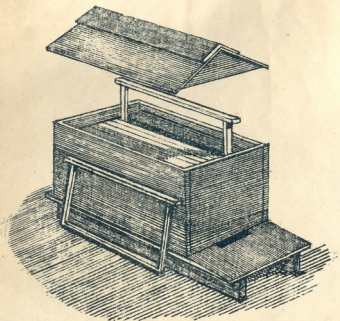
ჩარჩო, რომელზედაც
მიკრულია ხელოვნური ფი-
ჭის ნაჭერი.

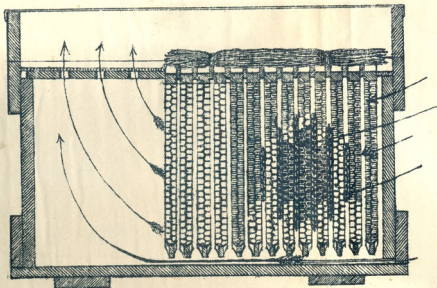
ცარიელი ჩარჩო.

როგორ უნდა დასდო
ჩარჩო, როდესაც მასზედ
აყრავ ფიჭას.

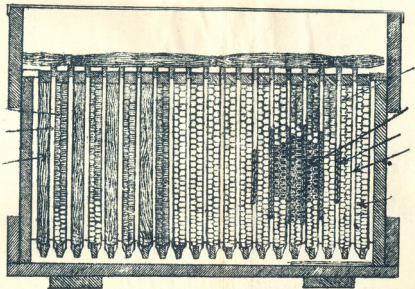

ეს სკა არის ლანგშტროტის, ძალიან გავრცელებული ამერიკაში. ამ სკის
 ჩარჩოები უფრო განიერია, ვინემ მაღალი. მეუუტყრემ დადანიმა მასზედ
 გამართა ინგლისის სისტემის ზედა სარაულები სათაფლე განყოფილებად,
 რაისათვის მას უწოდეს ინგლის-ამერიკული სკა.

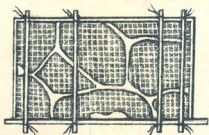
ლაიანსის სკა.

ეს სურათი წარმოადგენს სკას გაზაფხულის პირველ ნახევარს. შუა ფიჭვებზე არის ბარტყები, მათ ახვევიან ფუტკრები; ფუტკრების გარშემო ხდება თაფლით სავსე ფიჭვებს, რომლებიც მათ იფარვენ სიცივისაგან. თაფლიანი ფიჭვები, რაც უფრო ახლოა ფუტკრებზე, ისე უფრო დაცალიერებულია თაფლისაგან. ზურგისაკენ თაფლიან ფიჭვებზე მიწყობილია ცარიელი ფიჭვები, შემდეგ კი სულ ცარიელი ალაგია. ჩარჩოების თავზე დადებულია თივა, ანუ ბალიში, რომ ზევით სითბო არ ავიდეს.

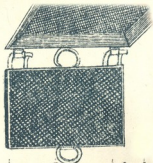

ღაიანსის სკა.

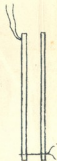
ეს სურათი წარმოადგენს სკის მდგომარეობას შემდეგ ნახვისა. როგორც ნათქვამი გვაქვს, ბუდის აშლა არ შეიძლება, თუ ტაროსი არ გამოთბარა და ფუტკრებს თორმეტი დღე მაინც არ უმუშავიათ. ბუდე ხელუხლებლად დარჩება; დარჩება, რასაკვირველია, ის თაფლიც, რაც ბუდის ფიჭებშია. დანარჩენი თაფლიანი ფიჭები გადაიტანება სკის ბოლოში. ჩაეწყობა ამ ნაირად: ღერ ჩაიდგმის ცარიელი ჩარჩო, მის შემდეგ ჩაიდგმის თაფლიანი ფიჭა, შემდეგ ისევ ცარიელი ჩარჩო და ასე ამ ნაირად გავაგრძელებთ, სანამ თაფლიანი ფიჭები არ გამოგველევა.

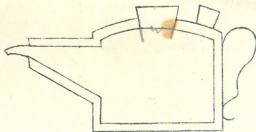
როგორ აკვრენ ფიჭებს ჩარჩოებში,
 როდესაც როფიდგან, ანუ კოლიდგან
 ასახლებენ ფუტკრებს ჩარჩოიან
 სკაში.

სელოვნური ფიჭის სავე
 თებელი მანქანა.

ტკეჩები ფიჭების ჩარჩოებში
 ჩასაკრავად. ამ ნაირი ტკეჩები
 უემონვევისათვის წინაღვე დამ-
 ზადებული უნდა იყონ.

სანთლის გასადნობი ჭურჭელი,
 რომელსაც ხმარობენ ჩარჩოებზე
 ფიჭების დაკვრის დროს.